

Aan de grond

Nederland zal niet worden hervormd. Tegenstanders van het kabinet-Den Uyl kunnen opgelucht ademen. Geen van de z.g. vier hervormingsvoorstellen (grondpolitiek, herziening ondernemingsraden, vermogensaanwasdeling en investeringsrekening) heeft het *Staatsblad* gehaald. Minister-president Den Uyl zal dus niet als leider van een hervormingsregering de geschiedenis ingaan, althans niet wat betreft de sociaal-economische politiek. Toch heeft zijn kabinet heel wat gedaan. De belangrijkste daad is ongetwijfeld het loodsen door de z.g. oliecrisis. Deze crisis was er mede de oorzaak van dat Den Uyl c.s. het economische tij niet meehadden. In plaats van de collectieve uitgaven fors te kunnen laten groeien, moest de groei ervan worden ingeperkt volgens de befaamde 1%-norm. Die inperking vond het kabinet noodzakelijk om toch nog een geringe groei van het besteedbare inkomen mogelijk te maken en om een rendementsherstel van de bedrijven te realiseren. Dat rendementsherstel was nodig om de groei van de werkloosheid af te remmen. Ter wille van de werkgelegenheid werden tevens kostbare werkloosheidsprogramma's uitgevoerd, loon- en prijsmaatregelen afgekondigd en werden bedrijven en bedrijfstakken met subsidies geholpen. Al die maatregelen en de tegenvallende economische omstandigheden hebben tot veel kritiek geleid. Desondanks is het kabinet niet aan die kritiek bezwaken, kon Nederland zijn partij in de wereld-economie goed blijven meeblazen en lijkt het er thans op dat er een eind is gekomen aan de toename van het aantal werklozen en dat de inflatie zelfs afneemt.

Het kabinet bezweek aan het eerste van de vier hervormingsvoorstellen, die op de valreep, kort vóór de verkiezingen door het parlement moesten worden gejaagd. Die voorstellen waren in velerlei opzicht niet af. Ze droegen te veel het compromisstempel en waren onvoldoende voorbereid. De vraag is daarom gerechtvaardigd of ze werkelijk wel tot hervormingen van de maatschappij zouden leiden. De consequenties van die voorstellen zijn nooit exact nagegaan; bij de WIR werd er bijv. op gewezen dat de regering niet de geschikte econometrische modellen tot haar beschikking had.

De grondpolitiek is van die onvoldoende voorbereiding een prachtig voorbeeld, waarmee niet zij gezegd dat door die gebrekkige voorbereiding het kabinet viel. Iedereen weet dat door het bekend worden van overheidsplannen op het gebied van de ruimtelijke ontwikkeling grondprijzen stijgen met als gevolg dat de gemeenschap (veelal gemeenten) bij mogelijke onteigening een erg hoge prijs voor de grond moet betalen. De oplossing van de indieners van het

wetsontwerp voor dat probleem was het geven van een voorkeursrecht aan gemeenten bij de verwerving van grond en bij een mogelijke onteigening het toepassen van de gebruikswaarde in plaats van de verkeerswaarde. Het verschil tussen beide waarden zou dan de prijsstijging zijn als gevolg van de overheidsplannen. In theorie is deze oplossing het ei van Columbus, maar wat is de praktijk? Wat is eigenlijk het exacte verschil tussen gebruiks- en verkeerswaarde? Is er wel een verschil? De Memorie van Toelichting en de diverse publikaties over de grondpolitiek geven op deze vragen geen antwoord. Zo lang die antwoorden niet bekend zijn, is het tevens onmogelijk na te gaan wat de effecten zijn van toepassing van de gebruikswaarde. Zal de grondprijs dalen? Zullen de huren dalen? Zal de inflatie dalen? Mijns inziens wordt de grondpolitiek te veel alleen door juristen bekeken. Ik ben ervan overtuigd dat economen de grondproblematiek anders zouden aanpakken. Een term als de negatieve ontwikkelingsschade, waarvan geen mens weet wat ze exact inhoudt (ze staat niet in *Van Dale*, zei D'66-leider Terlouw), blijft dan achterwege.

De oorzaak van de grondprijsstijging is niet de overheidsplanning, maar de schaarste aan grond. In de economische politiek wordt prijsstijging van goederen niet bestreden door aan bepaalde consumenten (i.c. de gemeenten) van die goederen een lagere prijs in rekening te brengen, maar door een prijsmaatregel. Helaas hebben prijsmaatregelen niet steeds hun beoogde effect omdat in het algemeen prijzen de neerslag zijn van gevraagde en aangeboden hoeveelheid. Bij de grond is dat echter anders. De hoeveelheid grond ligt vast en iedere transactie wordt geregistreerd. Ligt het dan niet meer in de lijn om een prijsbeheersing voor grond af te kondigen? Dan wordt speculatie onmogelijk, terwijl de grond niet dreigt te worden genationaliseerd. Dit is overigens geen nieuw idee. Tot het eind van de jaren vijftig bestond er een prijsbeheersing van onroerend goed en Prof. De Haan, de grondideoloog van het CDA, bepleitte haar onlangs in *Trouw*. Een prijsbeheersing lijkt mij rechtvaardiger, want niet alleen gemeenten vertegenwoordigen gemeenschapsbelangen, ook particulieren kunnen dat doen. Politiek gezien is een prijsbeheersing bovendien duidelijker. De effecten ervan zijn gemakkelijker na te gaan en in de discussie daarover is duidelijk te zien wie louter principiële stokpaarden berijdt en wie speculatiewinst eigenlijk niet erg vindt. Misschien is het bovenstaande een suggestie voor na de verkiezingen.

L. Hoffman

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Aan de grond	297
Column Economie en arbeidsmarkt, door <i>Drs. W. Siddré</i>	299
<i>Prof. Dr. A. van der Zwan:</i> Na de smalle marges van het beleid, nu de „dreigende” vervaging van de politieke keuzen (III). Samenvatting en conclusies	300
<i>Prof. Dr. W. Albeda:</i> Veranderingstendenzen in maatschappij en onderneming en hun gevolgen voor de arbeidsverhoudingen	303
Rectificatie	305
<i>Prof. Dr. M. A. Kooyman, Drs. B. Bos, Drs. R. H. Ketellapper en Drs. W. Voorhoeve:</i> Het GRECON-model 77-A voor de Nederlandse economie	309
Au Courant Boersma's ongeschreven testament, door <i>A. F. van Zweeden</i>	312
Europa-bladwijzer De EG en het Multivezelakkoord, door <i>Drs. P. J. Kuyper</i>	314
Boekennieuws <i>Prof. Dr. W. Albeda: Participatie, arbeid en maatschappij, door Drs. L. Hoffman</i>	319
<i>D. J. Poirier: The economics of structural change, door Drs. B. S. van der Laan</i>	320
Mededelingen	321

Kabinetten vergaan, ESB blijft bestaan.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Adjunct-redacteur-secretaris:
L. van der Geest.*

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

*Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

*Abonnementsprijs: f. 130,— per kalenderjaar
(incl. 4% BTW): studenten f. 88,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

*Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische
Berichten te Rotterdam.*

*Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,—
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.*

Advertentieverkoop:

*Roelants|EPR
Postbus 7021
Den Haag
Telefoon (070) 68 17 75 | 23 41 03
Telex 33101*

*Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut*

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:

*Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Economie en arbeidsmarkt

Hoffman heeft op de eerste pagina van dit blad vorige week een indruk gegeven van het symposium dat onlangs door de Raad voor de Arbeidsmarkt werd georganiseerd. Hij vond het symposium ronduit teleurstellend. Zelf zou ik het plezieriger gevonden hebben, als er voor de deelnemers aan het symposium en zeker voor de forumleden meer gelegenheid zou zijn geweest om met de zes referenten te discussiëren. Dat doe ik dan nu maar met de opper-referent Prof. Albada op deze plaats. Waarom opper-referent? Albada schreef immers een goede samenvatting van de naar mijn mening zes niet zo goede referaten. Uit zijn samenvatting pak ik nu maar een enkele krent.

Drie alinea's wijdt Albada aan de werking van de arbeidsmarkt. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat er enkele nogal forse beweringen worden gedaan. Ik citeer Albada: „Feit is het, dat het loonniveau niet bepaald wordt door de werking van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt”. Ik zou zo denken dat er op die bewering nogal wat valt af te dingen. Toch wil ik het nu liever hebben over een zo mogelijk nog verder gaande bewering. Hamaker bijvallend, stelt Albada enkele regels verder: „Mensen gedragen zich niet zoals een economische markt vooronderstelt”. Dit zijn naar mijn smaak duidelijke voorbeelden van te gemakkelijke generalisaties. Dit was trouwens ook één van de vier punten van kritiek die door Van Doorn werden genoemd.

„Mensen gedragen zich niet zoals een economische markt vooronderstelt”. Albada heeft het dan over het aanbodgedrag op arbeidsmarkten. Welke veronderstellingen over het aanbodgedrag maken economisten? Hoe bezien zij de werking van de arbeidsmarkt, voor zover het de aanbodzijde betreft? De op deze plaats beschikbare ruimte maakt het natuurlijk onmogelijk om deze vraag ook maar enigszins bevredigend te beantwoorden. Het aantrekkelijke van zo'n column als op deze pagina is dat de columnist bij de beantwoording van de gestelde vraag moet kiezen. Hij moet zijn nek uitsteken. Anderen kunnen dan daarop inhakken. Nu ter zake. Aanbieders op de arbeidsmarkt moeten ook

kiezen. Economisten beschrijven de logica van dit kiezen. Alvorens een keuze te maken zal een aanbieder van arbeid moeten afwegen, en wel „the whole of the advantages and disadvantages of the different employments of labour” 1). Aanbieders van manuren maken vergelijkingen tussen de netto voor- en nadelen van de alternatieve toepassingen van hun uren. Dit paradigma gaat er niet van uit dat volledige informatie noodzakelijk is voor een keus. Ook gaat dat paradigma er niet van uit dat er in het aanbodgedrag sprake is van uniformiteit bij de aanbieders van arbeid, of dat men zonder meer steeds snel zal reageren op veranderende omstandigheden.

Laat ik het een en ander toelichten met een hypothetisch voorbeeld (niet dat andere voorbeelden niet zouden bestaan). Ik neem gemakshalve aan dat alle niet-financiële factoren die de werksfeer aan de economische faculteit in Groningen bepalen niet verschillen van die in Rotterdam. Als onder deze gelijkblijvende en wat dat betreft identieke omstandigheden, de universiteit van Groningen het wetenschappelijk personeel meer zou gaan (en mogen!) betalen dan aan de universiteit van Rotterdam, dan zal onder de beschreven omstandigheden het opvullen van vacatures in Rotterdam stroever gaan verlopen dan in Groningen. Het aanbod van economisten zal in Groningen groter zijn dan in Rotterdam. Als de bestuurders van de universiteit van Rotterdam verstandig zijn (even aannemende dat zij het ook mogen zijn), zullen zij hun personeel meer gaan betalen. Salarissen van universitair personeel zijn nu niet differentieerbaar. Rotterdam kan zijn relatieve positie niet aantrekkelijker maken door meer te bieden. Maar daar gaat het nu niet om. De werking van de arbeidsmarkt van onderzoekers die ik hier heb geschetst, mag momenteel zo niet werken. Dat wil echter nog niet zeggen dat als universiteiten vrij en blij de salarissen van hun personeel zouden mogen vaststellen, dat het personeel

zich niet zo zou gedragen zoals zojuist geschetst. De econoom voorspelt onder de gegeven voorwaarden een migratie van de Rotterdamse faculteit naar de Groningse.

De essentie van de door economisten gemaakte gedragsveronderstellingen over het aanbod van manuren is dat mensen wikkend en wegend beslissingen nemen. En waarom zou men dat niet doen bij beslissingen omtrent het aanbod van arbeid en wel bij de wijze waarop consumenten hun inkomen besteden? Zelfs als inkomensverschillen weinig veranderlijk zijn, dan behoeft dat nog geen indicatie te zijn dat afwegen niet zou plaatsvinden. Sterker nog, als de verschillen in de beloningen tussen Groningen en Rotterdam in het geheel niet door vraag- en aanbodfactoren zouden worden beïnvloed, maar gewoonweg niet bestaan dan nog zal een onderzoeker die een universitaire baan ambieert de mogelijke niet-financiële verschillen willen afwegen.

Nog drie opmerkingen. Ten eerste, toegegeven wordt dat het voor een econoom moeilijk wordt toetsbare hypothesen over migratie op te stellen als er alleen niet-financiële verschillen bestaan. Ten tweede, zelfs in de geïnstitutionaliseerde sfeer van universiteiten zullen marktkrachten invloed hebben op de beloningsvoeten: een of meer periodieken extra bij de aanstelling kan een beginnend onderzoeker net uittillen boven zijn „transfer-earnings”, die hij elders kan verdienen. En, tenslotte, blijf ik van mening, tenminste tot mijn (dikke) nek is afgehakt, dat met behulp van economische hypothesen gedragingen op de arbeidsmarkt verklaarbaar zijn. Mijn mening wordt versterkt door resultaten van empirisch onderzoek.

W. Siddré

1) A. Smith, *Wealth of Nations*. Zie verder het artikel van S. Rottenberg, *On choice in labor markets*, *Industrial Labor Relations Review*, vol. 9, 1956, blz. 183-199.

Na de smalle marges van het beleid, nu de „dreigende” vervaging van de politieke keuzen (III)

Samenvatting en conclusies

PROF. DR. A. VAN DER ZWAN

In de vorige twee afleveringen gaf Dr. A. van der Zwan, hoogleraar commerciële economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, zijn visie op de economische problemen. Hij weet die problemen voor een groot deel aan de verwijdering van de produktie van de economische doelstellingen als gevolg van de ver doorgevoerde arbeidsverdeling. Hij acht een nieuw besturingsmechanisme en een herbezinning op de economische doelstellingen noodzakelijk. In deze laatste aflevering vat Prof. Van der Zwan zijn artikel samen, waarbij hij suggesties geeft om tot een betere economische besturing te komen.

III.1. Naar een geplande economie?

Het maatschappelijk denken van dit moment ondervindt de weerslag van de ongewisse situatie in het economisch leven. Op zijn best is er sprake van een impasse, maar op welke gronden zou men eigenlijk kunnen bestrijden dat er malaise heerst, die zich op het mentale vlak manifesteert als planloosheid? De link die er tussen de economische toestand en het maatschappelijke denken en waarden bestaat, loopt over het vertrouwen dat men in de toekomst stelt. Dat vertrouwen is van kardinaal belang voor een maatschappij die op omwegproduktie is gebaseerd en derhalve bij uitsteking gevoelig is voor verwachtingen. De toekomst zelf is momenteel in hoge mate onduidelijk, een gericht perspectief is er niet en zelfs vage contouren van een maatschappij zoals men die in de naoorlogse jaren voor ogen had, ontbreken nu.

De expansiedrang heeft in een vrijwel onbeteugelde markteconomie geleid tot een doorbreking van de grenzen die aan de allocatieve efficiency zijn gesteld en heeft met name die industrieën getroffen die op technologische vernieuwing zijn gebaseerd en die derhalve voor het economisch herstel van doorslaggevende betekenis zijn. Niemand zal willen bestrijden dat rendementsherstel voor het bedrijfsleven onontbeerlijk is, maar hoe moet resp. kan deze wenselijkheid worden gerealiseerd? Indien onze diagnose van de economische problematiek juist is, dan zal voor het herstel een ruilvoetverbetering voor de industrie ten opzichte van de dienstensector, van doorslaggevend belang zijn. Dat impliceert dat rationalisering en produktiviteitsverbetering de poorten van de dienstensector zullen bereiken, waarvan op korte termijn gezien derhalve slechts een verlies aan werkgelegenheid is te verwachten, zodat de lastenverzwaringen dan in een andere vorm — die van de premieheffing — zullen terugslaan. Die weg is dus niet zonder meer begaanbaar. Een tweede, samenhangend, aspect betreft de loonkostenontwikkeling. Wij hebben er al eerder op gewezen dat de ver-

wachting dat een vermindering van de loonkostenstijging automatisch tot verbetering van de bedrijfsresultaten zal leiden, economisch slecht gefundeerd is omdat het in laatste instantie van de structuur van de afzetmarkt afhankelijk is of een bedrijf kostenvoordelen kan vasthouden of weer door moet geven aan afnemers. Door een recente enquête, ingesteld door de Kamers van Koophandel in Nederland naar het wedervaren van de bedrijven in 1976, is inmiddels komen vast te staan dat deze voorwaarde voor tal van bedrijven niet vervuld was. Niet alleen treft een vermindering van de loonkostenstijging kennelijk onvoldoende doel, maar als neveneffect dreigt er steeds het gevaar van de contractie, waarvoor met name de kapitaalgoederenindustrie bevreesd moet zijn, omdat loonkostenstijgingen nu eenmaal voorname impulsen geven aan de vraag naar investeringsgoederen. Maar niet onder alle omstandigheden en zeker niet onder de huidige. De economische beleidsmakers zien zich dus voor enkele benauwende dilemma's geplaatst. Er is o.i. eigenlijk maar één scenario denkbaar waarin deze dilemma's kunnen worden opgeheven en dat is een op expansie gericht scenario. Bij expansie is het immers mogelijk om in een economie belangrijke verschuivingen te bewerkstelligen zonder brokken te maken, om arbeid die in de ene sector wordt uitgestoten in een andere weer op te nemen. Onze eigen naoorlogse economische ontwikkeling heeft daarvan enkele treffende staaltjes opgeleverd: van landbouw naar industrie, van industrie naar dienstensector. Expansie zal ook het enige volledige antwoord kunnen zijn op een werkloosheid die structurele trekken vertoont en die door een conjuncturele opleving niet zal zijn weg te werken.

In onze denkbeelden speelt een belangrijke rol dat de crisis is toe te schrijven aan tendenties die inherent zijn aan het systeem van markteconomie en dat die derhalve ook zou zijn opgetreden in een maatschappij waarin de overheid en het stelsel van sociale voorzieningen veel minder op de voorgrond treden. De overeenkomst tussen de VS uit de jaren 20/30 met het Europa uit de jaren 60/70, pleit voor deze stelling. Hierbij dient de aantekening te worden gemaakt dat de toename van de „administered sector” aan het vraagstuk van de optimaliteit t.a.v. industrie en dienstensector een dimensie heeft toegevoegd. Zijn er dan in het systeem van markteconomie geen beheersingsmechanismen ingebouwd die verrichte investeringen kunnen afschermen en vrijwaren van rendementserosie? Die zijn er onmiskenbaar, waarbij vooral te denken valt aan marktforming, marktwerking en marktontwikkeling. Maar op den duur blijken ze ontoereikend, terwijl ze een heel bedenkelijke kant hebben, gezien vanuit het oogpunt van de autonomie van het individu. Ook indien men meent aan de morele bezwaren tegen het oprukken van ondernemingen in het beslissingsveld van het individu geen boodschap te hebben, zal men nu toch onder ogen moeten zien dat men gedwongen kan worden om te retireren uit overwegingen van economische produktiviteit. De marktforming en de marktwerking zijn aan het eind van hun afschermend vermogen gekomen.

Overcapaciteit heeft op tal van markten de prijsvorming bedorven en de marktwerking heeft juist aanleiding gegeven tot wat Kaldor „*gravitational instability*” heeft genoemd. Indien een dergelijke instabiliteit van de vraag zich in enige omvang gaat manifesteren, dan wordt het principe van de omwegproductie gefrustreerd, omdat bedrijven alleen nog bereid zijn te investeren in projecten met relatief korte pay-back termijnen, hetgeen op zich weer bijdraagt tot een vergroting van de instabiliteit: een voortdurende inkrimping van de tijdhorizon en het richten van de bevrediging op nabijgelegen doelen. Hierin schuilt o.i. de diepere oorzaak van de huidige economische crisis en haar weerslag op het maatschappelijk denken. Voor een oplossing van dit vraagstuk dient een economisch en maatschappelijk klimaat te worden herschapen waarin „*diepte-investeringen*” weer mogelijk worden en kan men niet volstaan met het geven van stimulansen of faciliteiten aan het bedrijfsleven. Het stellen en tot gelding brengen van maatschappelijke prioriteiten vormt, technisch gesproken, een voorwaarde voor dit herstel. Het is onze mening dat de belangrijkste allocatie-beslissingen niet aan de regulering via de markt kunnen worden overgelaten zonder daarvan de nu manifest geworden gevolgen te ondervinden.

Pirenne meent de oorsprong van de moderne staat in verband te kunnen brengen met de behoefte van handel en industrie aan een parallelle „*schaalvergroting*” op staatkundig gebied. Of dit proces zo rationeel verloopt, valt te bezien, zonder aanzienlijke spanningen komen zulke veranderingen doorgaans niet tot stand, maar er ligt historisch gezien een onmiskenbare continuïteit in de versterking en verbreiding van de functievervulling door de staat sinds de industriële revolutie. Het stond Tocqueville in 1838 al helder voor de geest dat de expansiedrang van het kapitalistische industriële systeem alleen door de staat kon worden beteugeld. Een tweede constante in die „*spiraalgewijze*” ontwikkeling van de maatschappelijke kennis en ervaring, vormt het samengaan van het ethische met het economische moment als voorwaarde voor het realiseren van ingrijpende veranderingen: „*sociale bewogenheid in dienst van de produktiviteit van de arbeid*”. Naar ons inzicht staan we momenteel weer voor zo'n samengaan, van wat door ideologische stromingen al lang wenselijk geacht wordt met wat economisch gezien nu een noodzaak lijkt te zijn geworden: ordening en planning van de economie. Ordening van de markt is op tal van terreinen een overlevingsnoodzaak voor het bedrijfsleven, omdat alleen langs die weg een meer blijvend rendementsherstel bereikbaar wordt. Op korte termijn zal dat dan voornamelijk neerkomen op een herverdeling van de totale door bedrijven toegevoegde waarde over de verschillende takken en sectoren. Uit dien hoofde zal ordening al niet voldoende zijn terwijl de uitschakeling van de concurrentie die onvermijdelijk het gevolg is van marktordening die op zich zelf blijft staan, op lange termijn schadelijke gevolgen kan afwerpen. Ook daarom is het nodig dat de overheid een raamwerk ontwerpt dat nieuwe bestedingsmogelijkheden ontsluit en waarbinnen de economische ontwikkeling zich kan afspelen. Het innoverend en taakstellend element ervan zal de motorische kracht van de rivaliteit die nu ons economisch leven in beweging zet, moeten overnemen. Het vormgevende element erin verschafft een zinvol kader voor de voortdurende toetsing aan het publieke belang van de noodzakelijke ordening op de uiteenlopende markten.

III.2. Naar een gesocialiseerde samenleving?

Voor de verwezenlijking van de hier naar voren gebrachte denkbeelden moeten verschillende voorwaarden worden vervuld. Daarop willen we hieronder nader ingaan.

1. De politieke bereidheid

Veel zal afhangen van het verdere verloop van de con-

junctuur. Als het definitieve herstel uitblijft, dan zal de bereidheid om de bakens te verzetten toenemen en zullen de kansen op hervormingen stijgen, mits op de vraag naar het hoe dan een redelijk antwoord kan worden gegeven. Maar ook als het aarzeland herstel van dit ogenblik zich zou doorzetten, moet men in de ernst van de inzinking toch op zijn minst het teken zien dat de stuurkunst binnen ons huidige economische stelsel goeddeels vermeend is gebleken en dat de maatschappelijke stabiliteit een volgende maal nog ernstiger op het spel kan komen te staan. Daarop moeten we dan toch voorbereid zijn, hetgeen op zich zelf reeds een opgave is. De „*reserve-functie*” van de staat moet worden concreetiseerd en uitgewerkt, omdat die er niet is los van enige inhoudelijke specificatie of los van — al zijn het maar latente — bevoegdheden en instrumenten.

In dit verband valt er veel te zeggen voor het aperçu van Beveridge om de socialisatie van de voortbrenging primair aan de kant van de vraag aan te vatten en niet aan de kant van de produktie 1). Er is dáárom voor dit denkbeeld van de „*socialisatie van de vraag*” veel te zeggen, omdat het de zaken daar aanvat waar de crux van het systeem en een groot deel van de oorzaak van de huidige problemen liggen. Het laat bovendien de vraag naar verdergaande hervormingen open zodat deze aanpak in principe voor bredere stromingen aanvaardbaar moet zijn dan de veel rigoureuze ingreep van een socialisatie van de produktie.

2. Politieke besluitvorming

Wat wij in het vervolg nu maar aanduiden als de socialisatie van de vraag, vereist een versterking van de politieke besluitvorming, een verandering ook in de manier van politiek bedrijven. Naar het ons voorkomt is een weg terug geboden die wij kernachtig willen aanduiden met politisering en een meer op de voorgrond plaatsen van politieke ideologieën. Wij hopen daarmee niet een star dogmatisme weer van stal te halen, maar wel om uitgewerkte en coherente maatschappijvisies inzet van de politieke meningsvorming te doen zijn en inhoud te geven aan een cultureel-maatschappelijke pluriformiteit. Stabiliteit, ook in de politiek, is alleen mogelijk indien mensen leven vanuit een gewortelde overtuiging, indien ze deel hebben aan het ontwikkelen van waarden en normen, indien ze hun leven mede richten op verder weggelegen doelen. Zoals in het economisch leven heeft ook in de politiek een wegwerp-mentaliteit de overhand gekregen. Korte-termijnacties en -issues hebben het politieke toneel van de achterliggende jaren beheerst en hun overheersing heeft de politiek als instrument van maatschappelijke hervorming ontkracht. Het betekent ook in zekere zin de weg terug van de pressiegroepen uit het politieke krachtenveld waarin ze te ver zijn opgerukt, of liever gezegd, hebben kunnen oprukken omdat de politieke partijen belangrijke functies hebben laten liggen.

3. Praktische uitvoerbaarheid

Op het vlak van de praktische uitvoerbaarheid, moeten we in de eerste plaats wijzen op het reeds in vele toonaarden bezongen tekort aan gerichte informatie. Er is hier werkelijk sprake van een schreeuwend tekort, zoals een simpele vergelijking met de VS van vóór de oorlog al laat zien. Wat daar op het gebied van statistische informatie op het niveau van de bedrijfstakken niet voor handen was — en trouwens is —, stelt de Nederlandse situatie in het licht als onderontwikkeld. Maar ook in vergelijking met landen die een veel slechtere naam hebben op het gebied van de statistische informatie, zoals Frankrijk, zijn we het laatste decennium achterop geraakt. In die lacune zou op korte termijn moeten

1) W. H. Beveridge, *Full employment in a free society*, Londen, 1944, blz. 190-191. Deze zijdelings naar voren gebrachte ideeën hebben nooit de aandacht gekregen die ze verdienen.

worden voorzien door het ontwerp van een planning informatie systeem (PIS), bestaande uit:

- verslaglegging van de bedrijfsuitkomsten met een onderverdeling van de bedrijven naar belangrijk te achten klassen, takken en sectoren, op basis van een uniform comptabel rekeningenstelsel, zoals men dat in Frankrijk heeft;
- verplichte invoering van een extra-comptabele boekhouding aangaande het verbruik, de produktie, de afzet en de productiecapaciteit op basis van een voorgeschreven nomenclatuur;
- verslaglegging door middel van een lopend systeem van huishoudrekeningen van de consumptieve bestedingen.

Zonder deze informatie is het onmogelijk om tot een verantwoorde ordening, laat staan planning te komen. Op de weerstanden die deze informatieplicht alleen al zou oproepen, moet men zich niet verliezen. Indien de uitkomsten en analyses hiervan tijdig zouden worden teruggerapporteerd aan het bedrijfsleven, zou dit evenzeer van de PIS kunnen profiteren als de overheid zelf.

Een tweede kardinaal punt in de praktische uitvoering betreft de vraag waar een begin gemaakt zal worden met de feitelijke realisatie van een planning-and-control-systeem. Met andere woorden dat de omvang en inhoud van de gevraagde voorzieningen zullen moeten worden bepaald, de voorbereidingen getroffen voor de uitvoering in de vorm van aanbestedingsstromen, het ramen van het beslag op de produktie-capaciteit en de veiligstelling van die capaciteit voor de gewenste aanwending.

Het antwoord op de vraag waar te beginnen, behoeft o.i. niet moeilijk te zijn, omdat de keuze daarvan bepaald wordt door enerzijds het vermogen om er effectieve vraag naar goederen en diensten te creëren en anderzijds door de greep die de overheid er nu reeds op heeft. Wij doelen op het samenhangende complex van ruimtelijke ordening, vervoer, transport en urbanisatie. Als er één sector is waar de produktiviteit van de arbeid en het rendement van reeds verrichte investeringen beneden elk aanvaardbaar minimum zijn geraakt, dan is het wel deze, waarin de verdringing door rivaliserende technieken, systemen en aanbieders de grens van de verstikking heeft bereikt.

Bovendien heerst er op het gebied van het wonen en de woonomgeving onder brede lagen van de bevolking in feite nog een ontstellende onderconsumptie, die in schrille tegenstelling staat tot het voorzieningspeil op andere gebieden. De overheid is als enige hier in staat en geroepen om tot „sanering” (in de volle betekenis van dit begrip) over te gaan. Er ligt hier ook een opnamecapaciteit van enorme omvang, die vraagt om specificatie: een vertaling van noden in concrete voorzieningen, en van een economische formule om die op verantwoorde wijze te vervullen.

Er bestaat nu al een enorme aandrang van de kant van de bouwnijverheid om alle bouw- en infra-structurele werken die tot uitvoering moeten komen, op één centraal punt op te slaan en langs deze weg van de vergroting van de doorzichtigheid, de continuïteit in de produktie te waarborgen. Ook van de kant van het openbaar vervoer is recent nog aangedrongen op een grotere bemoeienis van de overheid met het verkeers- en vervoerbeleid en kan men een pleidooi vinden voor:

„Een actief 'sturend' beleid in plaats van een in hoofdzaak 'volgend' beleid. Deze inzichten hebben er onder andere toe geleid dat, in het welzijnsstreven van de samenleving, de traditionele functie van het openbaar vervoer zich wijzigt in die van overheidsinstrument dat mede wordt gebruikt om het verplaatsingsgedrag 'bij te sturen' in de voor de samenleving als geheel meest wenselijke richting” 2).

De door de regering reeds gepubliceerde en aangekondigde beleidsnota's worden in de hier geciteerde publikatie o.i. terecht aangemerkt als publikaties die in hoofdzaak beleidsvisies en -voornemens bevatten zonder aan verkeer en vervoer als systeem een nieuwe, afgeronde vorm te geven met (operationele) doelstellingen, sturnormen enz. Onze plan-

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFEN BUREAU

W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven.

Wij leveren ook:

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

I.M.

ningwensen gaan veel verder, door de explicitering van de behoeften reeds in de planning te betrekken en daarop het beleid voor de toekomst te richten. Het behoort daarbij o.i. tevens tot de verantwoordelijkheid van de overheid om de bouwnijverheid en het (openbaar) vervoer, indien aan de gerechtvaardigde wensen van marktinzicht is voldaan, aan te zetten tot vergroting van hun produktiviteit. Innovatie op het gebied van de ruimtelijke inrichting, de stedenbouw en -renovatie resp. van het vervoer en transport, hebben ook in het verleden altijd een belangrijke rol gespeeld in de expansie van de economie, omdat naast de rechtstreekse effecten ook de uitstraling op de rest van de economie groot geacht kan worden.

Ten slotte zou het in het kader van de hier voorgestelde hervormingen tot de competentie van de overheid gerekend kunnen worden om in de economisch getroffen takken van nijverheid die haar hulp op de één of andere wijze inroepen, die steun afhankelijk te stellen van een pakket van maatregelen en voorwaarden:

- uitwerken en expliciet maken van de kartelleringsregelingen zodat toetsing daarvan mogelijk wordt en de naleving kan worden gecontroleerd;
- ontwikkeling van plannen op lange termijn:
 - formuleren van concrete — toetsbare — afzetdoelstellingen;
 - ontwikkelen van moderniseringsplannen, waaronder een investerings- en werkgelegenheidsprogramma;
 - ontwikkelen van één financieel plan.

Zodra de economie weer op een meer berekenbare koers is gebracht, zal het zaak zijn om door een verdergaande rationalisatie van de dienstensector, waaronder de overheidssector zelf, het evenwicht tussen de industriële en de overige nijverheid meer duurzaam te herstellen. Dat is een zaak die voor een goed deel langs de weg van een gerichte prijsbeheersing tot stand kan worden gebracht. Naar de mate waarin het de dienstensector onmogelijk wordt gemaakt om kostenstijgingen zonder meer af te wentelen, zal de noodzaak toenemen om de produktiviteit in de hand te houden. In de bewaking en — indien wenselijk — de beïnvloeding van de prijsvorming ligt trouwens ook de sleutel om de expansie van de economie te richten op de te stellen maatschappelijke prioriteiten. Het bepleite PIS zal daarvoor een veel betrouwbaarder feitelijke grondslag vormen dan nu ten dienste staat, terwijl dat ook de naleving van calculatiebeschikkingen controléerbaar zal maken.

A. van der Zwan

2) NV Nederlandse Spoorwegen, *Jaarverslag 1975*, Algemene Beschouwingen, blz. 8-10.

Veranderingstendensen in maatschappij en onderneming en hun gevolgen voor de arbeidsverhoudingen

PROF. DR. W. ALBEDA

De ontwikkelingen, die zich in de loop van de jaren vijftig en zestig aankondigden, in maatschappij en onderneming begonnen in de jaren zeventig zichtbaar te worden in de organisatorische verhoudingen. Kan men spreken van de jaren zestig als de jaren van de grote veranderingen in ons maatschappelijk denken, in de jaren zeventig kan men spreken van een nieuwe consolidatie. Prof. Dr. Albada betreft dit op veranderingen in de arbeidsverhoudingen en laat zijn gedachten gaan over hoe deze zich hebben ontwikkeld en in nabije toekomst zullen ontwikkelen. Dit artikel is een bewerking van een redevoering voor de Vereniging van Afgestudeerden der Erasmus Universiteit Rotterdam op 14 december 1976; het jongste arbeidsconflict is erin verwerkt.

Maatschappelijke veranderingen

Tussen 1945 en 1970 zijn wij getuige geweest van de sterkste economische groei sinds de Industriële Revolutie. De voortdurende stijging der produktie per hoofd vertaalde zich in een toeneming van het reële inkomen per hoofd, wat weer leidde tot een sterk veranderend consumptie-patroon, waardoor t.v. en automobiel, hi-fi en eigen woning, de vakantie in het buitenland en de academische opleiding, snel gemeengoed werden. Het zou wonderlijk zijn, indien zulke ingrijpende veranderingen niet ook het denken van mensen en groepen over de inrichting van de maatschappij en de eigen plaats daarin, zouden hebben veranderd. En bijgevolg, indien ook de relaties tussen organisaties als vakverenigingen van werknemers en werkgevers niet zouden zijn veranderd.

Vooraf achteraf kan men vaststellen, dat het in het bijzonder gaat om het soort van veranderingen, dat men zou mogen verwachten. Het toenemende welvaartsniveau, gepaard gaande met de in de jaren vijftig en zestig toenemende zekerheid werk te vinden en werk te houden, veranderde de idealen van de jaren dertig in vanzelfsprekendheden. Andere prioriteiten komen daardoor naar voren. Andere zaken trekken de aandacht. Wellicht de belangrijkste verandering is daarmede het verhoogde aspiratieniveau van de Nederlandse bevolking en van de groepen waaruit die bevolking is samengesteld¹⁾. Alleen op deze wijze is te verklaren, dat er eerder sprake is van toegenomen onvrede met de situatie, dan van een toenemende tevredenheid. Ook al mag worden aangenomen, dat er op sommige terreinen sprake is van relatieve verslechtering (milieu, bevolkingsdruk) er is zeer veel duidelijke verbetering in kwantitatieve en kwalitatieve zin aantoonbaar. Het is het klassieke patroon van de „rising

expectations” waarmee wij duidelijker dan ooit geconfronteerd worden.

Men kan een en ander illustreren aan de hand van de verandering in het denken over de economische orde, de interne problematiek van de vakbeweging en het verschijnsel van de toenemende activiteiten van actiegroepen.

In de directe naoorlogse jaren zag men weinig aanleiding voor al te veel maatschappij-kritiek. De bestaande orde werd als nieuw opgepoetst. Het door de welvaartsstaat getemperde kapitalisme functioneerde redelijk wel, gegeven de gemeenschappelijke consensus over de inkomensvraagstukken, die er op neerkwam, dat verdelingsvragen moeten wijken voor produktievragen. In de loonpolitiek werd immers eerder een groeibeleid dan een inkomensbeleid gezien. Daarbij kwam, dat de koude oorlog nauwelijks een klimaat kon creëren, geschikt om blijmoedig te filosoferen over alternatieven voor ons systeem. Het nazidom was slecht gebleken, het communisme bleek niet veel beter te zijn. Wij waren eerder blij, dat parlementaire democratie, vakbondsvrijheid enz. er weer waren. De boel bleek redelijk te werken. Wie niet mee wilde doen, was een dwarskijker en de EVC (Eenheids-Vak-Centrale) kreeg dan ook geen poot aan de grond.

Het is opmerkelijk, dat de aanvaarding der geleide loonpolitiek met zijn loonronden en sterke nadruk op voorzichtigheid, maar ook op gelijkheid, aanvankelijk de vakbeweging geen windeieren legde. De ledentallen gingen weer snel groeien, wat eigenlijk na 1933 niet meer was voorgekomen. De drie vakcentrales bleven het terrein beheersen; de overige organisaties, inclusief de EVC, kwamen er (met enkele uitzonderingen) niet aan te pas. Pas in het midden van de jaren vijftig, wanneer de verdeling van de armoede geleidelijk verandert in verdeling van de welvaart, begint hier en daar een zekere ergernis naar voren te komen over de rigiditeit van het beleid, ontstaan er zwarte lonen en gaat men spreken over de problemen van leiding en leden. Nog in 1954 leggen de RK-bisschoppen vast, dat katholieken geen andere keuze hebben dan de katholieke vakbeweging en samen met het CNV is de confessionele vakbeweging voortdurend wat groter dan het NVV.

De discussie over de democratie in het bedrijfsleven is een voortzetting van die der jaren dertig. Bijgevolg ligt de nadruk op de organisatie der bedrijfstakken via de PBO en op het nationale vlak, waar de SER de belangrijkste innovatie was, die mooi paste in wederopbouw, herstel der economische groei en de verwetenschappelijking van het loonbeleid. Uiterst voorzichtig was de Wet op de Ondernemingsraden, waarmee voor het eerst het niveau van de individuele onderneming werd aangevat. De vakverenigingen zijn blij met de nieuwe wetgeving, die wat hun betreft best wat verder had mogen gaan, maar zij doen weinig of geen pogingen de ondernemingsraad meer naar hun hand te zetten en begeleiden op een afstand de nieuwe ondernemingsraden met scholing en voorlichting.

1) *Sociaal en cultureel rapport 1976.*

Goeddeels, mag men concluderen, deden wij in de jaren vijftig en zestig, wat wij ons voorgesteld hadden te doen in de jaren dertig, als de conjunctuur ons de kans had gelaten. Maar de wereld was niet meer die van de jaren dertig en de mensen, die de jaren dertig domineerden, moesten snel het veld ruimen voor anderen. Hoe is het begonnen? Dat is moeilijk te zeggen. Er waren zoveel voorbeelden van trends, die men eenvoudig voort kon zetten: de welvaartsstijging maakte opbouw van een modern systeem van sociale zekerheid mogelijk. Dezelfde welvaart zorgde voor het toenemende bezoek van middelbaar en hoger onderwijs. Maar er waren ook trends die afbraken. Interessant is, dat de eerste veranderingen zichtbaar werden binnen het veld van de arbeidsverhoudingen. In de sterk groeiende jonge industrie, waar de technologie de mooie bureaucratistische definities van bedrijfstakken naar de prullemand verwijst, blijkt de PBO niet aan te slaan. De belangstelling verplaatst zich naar de onderneming en de gedachte begint op te komen, dat wij misschien wel het instrumentarium aan het scheppen zijn voor een periode, die achter ons ligt. Bij de vakverenigingen ontstaat bezorgdheid over hun afwezigheid in de meeste ondernemingen. Samen met de bezorgdheid over de relatie tussen leiding en leden, zoals die vooral in discussie komt in verband met het sterk gecentraliseerde vakbondsbeleid, leidt deze zorg tot een nieuwe bezinning op de plaats van de werknemer in de onderneming, en de rol, die de vakvereniging op dat niveau zou kunnen spelen. Het is boeiend vast te stellen, hoe het sluitstuk van het denken over de geleide loonpolitiek, de VAD, in een rapport van de drie vakcentrales geëxploreerd wordt op hetzelfde moment waarop de eerste rapporten van de pers rollen over het „bedrijvenwerk”. De VAD-gedachte komt erop neer, dat de extra winst, die door de centrale loonpolitiek hier en daar ontstaat, beter moet worden verdeeld, om die loonpolitiek beter te kunnen verdedigen. Het bedrijvenwerk is een duidelijke reactie op al te zeer gecentraliseerd vakbondsbeleid.

De loonexplosie maakt een einde aan de groeiende spanning tussen nationaal Nederlands beleid op het terrein der lonen en de entree in de Euromarkt in 1958. Zij markeert tevens het einde van de vanzelfsprekende samenwerking aan de top van werkgevers en werknemerscentrales met de overheid. In discussie komt niet slechts of zo'n samenwerking wel mogelijk is op den duur, gegeven de realiteiten van een overspannen arbeidsmarkt, maar ook of het wel gewenst is. Zulke samenwerking veronderstelt sterk gecentraliseerde organisaties met volgzaam leden, die bereid zijn eerder de directieven der leiders te volgen, dan het eigen of groepsbelang van de arbeidsmarkt. Leidt zo'n samenwerking wel, zoals oud NVV-bestuurder Vermeulen 2) blijkens zijn postuum verschenen geschrift in 1965 nog meende, op den duur naar een sociaal paradijs? Of moet men met Hoefnagels vrezzen, dat al te veel coöperatie en vermindering van het conflict leidt tot rechtsongelijkheid?

De thema's voor de grote discussie van de jaren zestig en zeventig: terug naar de basis, aandacht voor de problemen van de kleine man, decentralisatie van het beleid, democratisering en de andere waardering van het conflict, komen reeds aan de orde in de discussie rondom het trauma der geleide loonpolitiek en de vakbondsrepresentatie in de onderneming. Maar deze thema's worden op dat moment nog niet in hun onderlinge samenhang gezien en de potentiële maatschappijkritiek, die erin lag, wordt pas later uitgewerkt.

Terwijl de Nederlandse ontwikkeling in zekere zin een originele, vroege reactie was op de problematiek van de groeiende welvaartsstaat, kregen wij toch ook belangrijke impulsen uit het buitenland. Provo en de pogingen tot vernieuwingen in de Nederlandse politiek: Nieuw-Links, D'66, Christenradicalen en later PPR, waren grotendeels authentiek Nederlands. Maar het actiegroepenwezen volgde grotendeels het Amerikaanse voorbeeld. Hetzelfde geldt voor Alinski-achtig welzijnswerk. En voor de tweede openbreking van onze arbeidsverhoudingen in de vorm van de f. 400-

actie 3) en de wilde staking van 1970 en de opvolgende onrustige jaren 1971, 1972 en 1973 geldt, dat zij het patroon volgen van heel West-Europa, zoals dat zich ontwikkelde na mei 1968 in Frankrijk en de hete herfst van 1969 in Italië. Inmiddels is de ontwikkeling dan verbreed tot een de hele westelijke wereld omvattende crisis, die aanvankelijk het aanzien krijgt van een soort culturele revolutie, die met name aan de universiteiten stormachtige vormen aanneemt. Het is uitermate moeilijk een dergelijke beweging werkelijk te duiden en te evolueren, zolang zij gaande is. Voor de regering-De Jong was de verandering zo wezenlijk en definitief, dat men in een groot tempo een verandering in de bestuursstructuur van universiteiten en hogescholen doorvoerde om de ontwikkeling ten minste te kanaliseren. Achteraf kan de vraag gesteld worden of deze voortijdige codificatie niet ertoe geleid heeft, dat de ontwikkeling langer bleef aanhouden en als het ware gefixeerd werd in een te vroeg stadium.

Met name in het vormingswerk en in de welzijnssector heeft de culturele revolutie van de jaren zestig belangrijke, blijvende gevolgen. Nog steeds spelen de belangrijke thema's zoals ik ze noemde: het populisme („naar de basis”); het activisme; de decentralisering en democratisering een grote rol in deze sectoren. In een aantal gevallen is de beweging ingevoegd in een politieke ideologie van neo- of oud-marxistische snit. Bovendien kan men zeggen, dat geen van onze politieke partijen geheel ongevoelig is gebleven voor de genoemde nieuwe accenten. Accenten, waarvan niemand de relevantie kan ontkennen in een wereld, waarin de toegenomen ingewikkeldheid ertoe leidt, dat op steeds meer terreinen bureaucratie en technocratie schier onvermijdelijke bijverschijnselen zijn van het streven naar sociale rechtvaardigheid. Maar tegelijkertijd moet vastgesteld worden, dat er ook een tegengolf merkbaar is. De omroepverenigingen, die het meest ongevoelig zijn voor de nieuwe trends (met name de TROS) varen wel, hetzelfde geldt voor de Telegraaf, die men evenmin van grote sympathie voor de nieuwe trend kan verdenken. De beweging leeft voort aan sociale academies, vindt haar weerslag in radio, tv, Volkskrant, Trouw en NRC, maar in sterke mate is er toch sprake van een consolidatie. Sommige accenten zijn verlegd. Het spijkerpak is geaccepteerd, maar in grote lijnen draait het systeem door.

Betekenis voor de arbeidsverhoudingen

Wat heeft deze ontwikkeling nu betekend voor de arbeidsverhoudingen? Wellicht mag men zeggen, dat in het subsysteem der arbeidsverhoudingen de beweging eerder van start ging en langer nawerkt. Dat de ontwikkeling zich daar eerder voelbaar maakte, houdt ongetwijfeld verband met het feit, dat de achterliggende oorzaken, zoals zij waarschijnlijk voor Nederland het beste zijn geanalyseerd door Thoenes in zijn *De democratie in de verzorgingsstaat* (terwijl voor Frankrijk Alain Touraine in zijn *Construction de la société* op magistrale wijze de verbanden wist te leggen) naar voren zijn gebracht. In de geleide loonpolitiek zag men ten voeten uit de werking van de technocratie onder het mom van democratie, de verwetenschappelijking van het beleid en het onmondig blijven van de massa. Daar voelde men ook reeds vroeg de bijna tragische tegenstelling tussen het verlangen naar gelijkheid en sociale zekerheid, dat slechts te realiseren is door het organiseren van sterk gecentraliseerde instituties, die functioneren overeenkomstig door wetenschap en techniek ontwikkelde maatstaven én het streven naar maximale ontplooiing van het individu en de kleine groep.

In de jaren zestig zien wij hoe deze tegenstelling in het unieke klimaat van de permanente hoogconjunctuur, sterke

2) *A study in development*, Rotterdam, 1969.

3) J. de Jong, *Een aantal recente ontwikkelingen in het Nederlandse systeem van arbeidsverhoudingen*, Rotterdam, 1974.

economische groei en overvolle werkgelegenheid niet acuut tot problemen leidt. De blijvende pogingen van de opeenvolgende ministers van Sociale Zaken, het Centraal Overleg weer effectief te maken en een vorm van geleide loonpolitiek te herstellen, lopen dood op de vrees van de vakbeweging opnieuw geïdentificeerd te worden met het overheidsbeleid. Het loonoverleg verplaatst zich naar de bedrijfstakken, zonder dat dit overigens leidt tot het uit elkaar groeien van de nogal geëgaliseerde loonniveaus in de verschillende bedrijfstakken.

Tegelijkertijd komt binnen de vakbeweging de discussie op gang over de mogelijkheid vakbondsrepresentatie in de onderneming te realiseren. De drie metaalorganisaties werken elk hun eigen concepties uit van vakbondswerk in de bedrijven. Voor de één was die conceptie vooral geïnspireerd door de noodzaak de oppositie levend te houden tegen het met name door techniek en efficiency geleide bedrijfsbeleid. Voor de ander ging het erom voor de ondernemingsraadsleden een actieve achterban te vinden, waardoor het op samenwerking gebaseerde werk binnen de ondernemingsraad weerklank en nieuwe impulsen zou krijgen vanuit de shopfloor. Aan het begin der jaren zeventig komen de bepalingen over het vakbondswerk in de bedrijven in de cao's terecht.

Het vakbondswerk in de bedrijven speelt tegelijkertijd een rol in de democratisering van de vakbeweging zelf. In meer dan één organisatie wordt de vakbondsafdeling binnen de onderneming een uitgangspunt voor de hiërarchische opbouw van de vakvereniging. Met enige overdrijving zou men kunnen zeggen, dat bedrijfsafdelingen, omdat zij dichter staan bij de mens in zijn arbeid, meer actie-gericht en meer democratisch kunnen functioneren dan de geografisch gespreide, verder van de bedrijven en van het werk liggende traditionele afdelingen. Hoewel de interne democratisering van de vakbewegingen sterk wordt gehinderd door de apathische meerderheid, waardoor actieve en meestal radicale minderheden een onevenredige invloed kunnen krijgen, is er toch voortgang op de weg naar een meer democratische vakbeweging. De vakbondsleiding krijgt het uiteraard (net als elke gezagsdrager in dit land) moeilijker. Zij moet immers de dialoog voeren met zijn grotendeels activistische bestuursorganen en tegelijkertijd ervoor zorgen in haar beleid niet zóver af te komen staan van de (meer apathische) basis, dat zij zouden gaan stemmen met de voeten en te sterk geprofileerde organisaties gaan verlaten.

Het streven naar decentralisatie komt ook tot uiting in het ontwikkelen van onderhandelingen per bedrijf over aanvullende bepalingen op de metaal-cao voor individuele ondernemingen, waarbij vakbondsleden in de delegatie kunnen worden opgenomen. Weliswaar kan de werkgever volgens de cao bezwaar maken tegen de samenstelling van de zo ontstane delegaties, maar het is weer een stap naar de decentralisatie. Er ontwikkelde zich tevens een linkse oppositie binnen de vakbeweging, die zich verzet tegen het naar hun gevoel te zeer op coöperatie en integratie gericht beleid in ons land. Vooral van buitenaf, vanuit universiteiten, omroeporganisaties en niet te vergeten het vormingstoneel, ontwikkelt zich een nostalgisch aandoende actie om de aloude klassenstrijd-gedachte te doen herleven. Het is opmerkelijk, dat dit vormingstoneel de officiële steun krijgt van FNV-organisaties, zonder dat deze organisaties in de praktijk anders dan bij uitzondering de klassenstrijd-ideologie oprakelen. Toch radicaliseert een deel van NVV en NKV zeer duidelijk.

RECTIFICATIE

In de rubriek Fisconomie in *ESB* van 9 maart jl. „Fiscale aspecten van de WIR” is een hinderlijke fout geslopen. Op blz. 238; tweede kolom, derde regel van onderen dient in plaats van 16 $\frac{2}{3}$ % te worden gelezen: 25%.

Deze radicalisering uit zich in de andere opstelling tegenover het werk en de instelling van de ondernemingsraden en tegenover de medezeggenschap via de raden van commissarissen.

Hoe snel de ontwikkeling gaat, blijkt wel uit de snelheid waarmee de wetten op dit terrein schijnen te verouderen. De nieuwe Wet op de ondernemingsraden van 1971 was gebaseerd op een niet al te verdeeld SER-advies. De wet heeft duidelijke continuïteit met de bestaande wetgeving, geeft iets meer zelfstandigheid aan de gekozen leden van de OR, profileert het werknemersbelang en breidt de bevoegdheden wat uit. De Structuurwet brengt een weer op een SER-compromis gebaseerde vennootschapsstructuur, waarin OR en aandeelhouders in gelijke mate de coöpatie van commissarissen door de in bevoegdheden sterk gegroeide raad van commissarissen kunnen beïnvloeden. Daardoor wordt de invloed van de OR op de gang van zaken versterkt en doen sociale deskundigen hun entree in de raden van commissarissen, zonder dat dit leidt tot gepolariseerde verhoudingen binnen deze raad.

Reeds bij de verkiezingen van 1972 blijkt uit Keerpunt '72 hoezeer de gedachtengang is veranderd. Men wil van de op samenwerking gebaseerde ondernemingsraad naar een veel meer op oppositie stoelende personeelsraad. Men wil een personeelsraad, waarvan alleen gekozenen lid zijn, die sterk uitgaat van het belang van het personeel en het beleid wel controleert, maar zo min mogelijk in de vorming ervan participeert. Tegelijkertijd blijkt bij de toepassing van de Structuurwet vooral bij de Industriebond NVV, maar ook elders, aarzeling te bestaan om de OR ertoe aan te sporen een gericht gebruik te maken van hun nieuwe rechten. In de discussies binnen NKV en NVV blijkt wel, dat er binnen deze vakcentrales zeer verschillend wordt gedacht over het vormgeven aan ideeën over medezeggenschap — of beter over de veel fundamentele vraag of medezeggenschap zin heeft zolang de onderneming functioneert in een „kapitalistisch” bestel.

Ontwikkelingen binnen de vakbeweging

Al deze veranderingen hebben te maken met de herleeft belangstelling van de vakverenigingen voor het gebeuren binnen de onderneming. Ook de fusiebeweging van de jaren zestig werkt in deze richting. De SER-fusiecode schept het kader waarbinnen de vakverenigingen zich uiterst actief kunnen inlaten met de ondernemingsaangelegenheden op cruciale momenten in het bestaan van de onderneming. Mocht men aannemen, dat hiermede de opgave, die de vakverenigingen zich in 1963 hadden gesteld: het herwinnen van het vertrouwen van de leden, wel zou zijn vervuld? Uit de wilde stakingen van 1970 was wel gebleken, hoe gemakkelijk de leden in actie konden komen. De inflatie en de gespannen arbeidsmarkten hadden lokale groepen werknemers macht toegespeeld, de publieke opinie was er voor de macht aan de basis te laten. Wat lette de basis dan nog die macht te gebruiken? Of de vakverenigingen het vertrouwen van hun leden geheel hadden herwonnen, kon door de hoogconjunctuur niet meer worden getest, want inmiddels had het economisch patroon zich in niet onbelangrijke mate gewijzigd.

In 1970 leidde de poging van de regering, via de Loonwet weer greep te krijgen op de loonontwikkeling, tot ongekende uitbarstingen van verontwaardiging bij de vakbeweging. Maar reeds aan het einde van 1971 zaten de vertegenwoordigers der centrale organisaties weer om de tafel om te pogen de accelererende inflatie af te remmen door een matiging der loonontwikkeling. Het is duidelijk, dat de sterker wordende inflatie, en vooral de na 1973 optredende groeiende werkloosheid de vakverenigingen confronteren met een totaal andere werkelijkheid. De eerder vermelde tragische tegenstelling tussen het streven naar een zo perfect mogelijk beheersing der ontwikkeling en het streven naar democratisering en decen-

tralisering wordt snel acuut. Het centrale akkoord voor 1973 toont aan, hoezeer de vakverenigingen de ernst van de situatie onderkennen. Maar de loonnivelleringsstakingen van datzelfde jaar laten zien hoe het streven naar gelijkheid (ook een onderdeel van het nieuwe pakket) niet slechts werknemers tegenover werkgevers kan plaatsen, maar ook — en vooral — werknemers tegen andere groepen werknemers. Naarmate nivellering duidelijker op de agenda komt te staan, wordt het moeilijker een unitaire vakbeweging na te streven.

Die unitaire vakbeweging komt trouwens toch al op de tocht te staan. De poging te komen tot één vakbeweging in Nederland, waarin de drie stromingen, die wij traditioneel kennen, ineens zouden vloeien, mislukken. Omdat de deconfessionalisering in het NKV veel sterker en veel radicaler is doorgewerkt dan in het CNV, groeit men naar een FNV zonder CNV. Zoals te voorzien was, leidt het afzonderlijke bestaan tot een duidelijker profilering van het CNV als

Christelijke vakcentrale met eigen, hier en daar duidelijk andere idealen. Tegelijkertijd ontstaat een eerste, nog wat wankel bundeling van onze „white collar“-organisaties. Zou het CNV, met name in de industrie, gemakkelijk zozeer overvleugeld worden door de FNV, dat zij er niet meer aan te pas komt, in de samenwerking met de white collars, kan deze vakcentrale voldoende machtsbasis vinden om voort te bestaan en te functioneren. De nieuwe aansluitingen van 1 januari 1977 onderstrepen overigens de interne problematiek van het CNV: kan deze centrale groeien zonder of de eigen identiteit of het karakter van vakcentrale van alle categorieën werknemers te verliezen? Daarmede is het Nederlandse patroon van drie vakcentrales zich snel aan het wijzigen. Er komt een pool bij, en het is nog niet helemaal duidelijk of wij naar een twee- of driepolige vakbeweging toegaan. Een ontwikkeling, die overigens gezien de op gang gebrachte scheiding der geesten niet van logica ontbloomt is.

de algemene rekenkamer vraagt

voor haar afdelingen belast met de controle op het financieel beheer bij de Rijksoverheid

controle-ambtenaren (mnl./vrl.)

adjunct-inspecteurs (mnl./vrl.)

inspecteurs/accountants
(mnl./vrl.)

Vereist: diploma HBS; Atheneum of HAVO aangevuld met MBA; SPD; MO-Boekhouden; MO-Handelswetenschappen; AMBI; HEAO; doctoraal examen bedrijfseconomie; gevorderde NivRA-studie.

Salaris: afhankelijk van opleiding en ervaring
voor controle-ambtenaar - max. f 3819,- per maand;
voor adjunct-inspecteur - max. f 4501,- per maand;
voor inspecteur - max. f 5217,- per maand;
voor accountant - max. f 5730,- per maand.

ten behoeve van de controle op de door of ten laste van het Rijk betaalde salarissen, pensioenen, wachtgelden en andere personele uitgaven

medewerkers (mnl./vrl.)

Vereist: diploma HBS; Atheneum of HAVO aangevuld met MBA; SPD; MO-Boekhouden; MO-Handelswetenschappen; HEAO. Controle-ervaring. Kennis van rechtspositieregelingen bij de overheid strekt tot aanbeveling.

Salaris: afhankelijk van opleiding en ervaring max. f 3819,- per maand.

voor haar zevende afdeling welke is belast met beoordeling van de effectiviteit van het gevoerde overheidsbeleid;
de administratieve automatisering;
de organisatie en efficiency

controle-ambtenaren (mnl./vrl.)

adjunct-inspecteurs (mnl./vrl.)

inspecteurs (mnl./vrl.)

Vereist: voor beleidsbeoordeling: doctoraal examen economie; politicologie; rechten of bestuurskunde.
voor administratieve automatisering:
SPD; MO-Boekhouden; MO-Handelswetenschappen; gevorderde NivRA-studie; AMBI; enige ervaring met systemen.

voor organisatie en efficiency:
doctoraal examen bedrijfseconomie; opleiding organisatiekunde.

Salaris: afhankelijk van opleiding en ervaring
voor controle-ambtenaar - max. f 3819,- per maand;
voor adjunct-inspecteur - max. f 4501,- per maand;
voor inspecteur - max. f 5217,- per maand.

Voor alle functies geldt: Standplaats 's-Gravenhage. Goede studiefaciliteiten.

Bovengenoemde salarissen zijn exclusief een toeslag van max. f 30,- per maand en 7,8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturnummer 7-0571/0936 (In linkerbovenhoek van brief en enveloppe), zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Men kan zeggen, dat de regering-Den Uyl de proef op de som kon leveren met betrekking tot de vraag in hoeverre de toenemende vervreemding tussen regering en vakbeweging van de jaren zestig te wijten was aan de gewijzigde samenstelling van de regering: het resultaat is niet direct duidelijk. Vastgesteld kan worden, dat de arbeidsvrede vrijwel absoluut was gedurende de eerste 3 jaar van de zittingsduur van dit kabinet. Daarentegen kan men vaststellen, dat er in deze tijd met name is gewerkt met Machtigingswet en loonmaatregelen. Er kwamen geen centrale akkoorden en zoveel te meer protesten tegen het regeringsingrijpen. In sommige gevallen kon zelfs gesproken worden van een nieuwe vervreemding tussen (een deel van) de vakbeweging en de regering. Men kan vaststellen, dat een regering met socialistische weliswaar loonbeleid kan voeren zonder te stuiten op uitgesproken vijandigheid van de vakbeweging, maar men kan niet spreken van een goed lopend tripartite overleg. Daarvoor was het wantrouwen bij de ondernemers te sterk en de medewerking van de vakbeweging te zwak.

Het opmerkelijke voorstel van de hoogleraren Van den Doel, De Galan en Tinbergen om „via democratische dwang” terug te keren naar geleide loonpolitiek, heeft dan ook niet zoveel kans. Een dergelijke loonpolitiek zou alle bezwaren hebben van de geleide loonpolitiek der jaren zestig en bovendien moeten functioneren in een gewijzigd klimaat. Het voorstel komt in principe neer op het niet onderkennen van wat ik zoëven de tragische tegenstelling noemde tussen het verlangen naar perfecte beheersing en maximale inspraak van betrokkenen en dus decentralisatie en democratisering. De regering realiseert zich duidelijk waar de grenzen liggen van haar mogelijkheden. Haar besluit in 1977 niet in te grijpen is ingegeven door de overtuiging, dat een nieuwe loonmaatregel het sociale klimaat grondig zou kunnen bederven. Maar de onderhandelingsruimte die zo ontstond leidde niet tot vreedzaam overleg. De werkgéverscentrales meenden, dat het tijd was een einde te maken aan de automatische prijscompensatie, zoals die in de meeste cao's te vinden was. Bovendien namen zij op het centrale vlak duidelijk stelling tegenover een aantal in de verschillende bedrijfstakken voorgestelde materiële en immateriële voorstellen. Toen men het centraal niet eens werd, waarbij vooral het automatisme der prijscompensatie het struikelblok vormde, werden de onderhandelingen in de bedrijfstakken gevoerd. Zoals te verwachten was, leidde dit tot dezelfde patstelling in elke bedrijfstak. Men kent het gevolg: stakingen in een aantal geselecteerde ondernemingen in verschillende bedrijfstakken. Eigenlijk verrassend snel volgde er een uitnodiging van de werkgevers voor nieuw overleg. De prijscompensatie werd voor 1977 althans gered, voor komende jaren volgt een studie naar de mogelijkheden en ook voor de immateriële verlangens der vakbeweging werd een oplossing gevonden. Voor de werkgevers stond hier tegenover dat de regering zich bereid toonde tot een tegemoetkoming aan hen via de „meevaller in de sfeer der sociale zekerheid”. In de media werd dit akkoord gezien als een volledige overwinning van de vakbeweging. In de sfeer van vreugde bij vakbonden en vakbondsleden over dit resultaat bleek het niet mogelijk de stakingen snel te beëindigen. Om de resterende (kleine) verschillen (1 of 2% initieel, concretisering der immaterialia) moest nog een tot twee weken gestaakt worden, vóór er in de verschillende bedrijfstakken onderhandelingen kwamen en cao's tot stand werden gebracht.

De vrije onderhandelingen van 1977 leidden dus tot een nogal omvangrijk conflict, dat ca. 200.000 verloren arbeidsdagen met zich bracht. Het is echter opmerkelijk, dat het conflict zowel tripartite begon (de werkgevers hielden niet op de regering te wijzen op haar plicht op te treden en harerzijds garanties te bieden) als tripartite eindigde (pas toen de regering over de brug kwam was een centraal protocol klaar). Men kan zich moeilijk onttrekken aan de conclusie, dat hier weinig méér aan de orde is, dan het bedrijfstakgewijs aan de orde stellen van centraal vastgestelde voorstellen. De centra-

lisatie die kenmerkend is voor de Nederlandse arbeidsverhoudingen blijft ook in 1977 bestaan; slechts wordt gepoogd (vooral door de vakverenigingen) iets minder etatistisch te werk te gaan.

Opmerkelijk is voorts, dat door de discussie over de „immateriële” voorstellen van de vakbeweging de groei naar een „overleg”-economie wordt versterkt. In hoeverre mag men nu stellen, dat 1970, 1973 en 1977 betekenen dat er fundamentele veranderingen komen in de Nederlandse arbeidsverhoudingen?

In een veel geciteerd artikel heeft mijn collega proximus Bram Peter 4) vijf jaar geleden gesteld, dat wij onderweg zijn (waren) van een harmonie- naar een coalitie-model. Kort samengevat: van een streven naar blijvende samenwerking op basis van een gezamenlijk gepercipieerd algemeen belang naar een samenwerking ad hoc op die punten, waar de groepsbelangen samengaan. Kan men zeggen, dat wij op die weg gevorderd zijn sinds 1971? Als er één ding duidelijk is, dan is het, dat de algemene karakterisering niet van toepassing is. Er is eerder sprake van een voortgaande scheiding der geesten binnen de arbeidsverhoudingen, tussen voorstanders van meer harmonie-achtig denken en die van een meer coalitie-achtig filosoferen en handelen. Dat betekent dat wij, welke instituties wij ook ontwikkelen, altijd zullen zien, dat belangrijke minderheden of meerderheden niet willen opereren overeenkomstig de bedoeling van die instituties. Men ziet dit zeer duidelijk in het functioneren van de huidige ondernemingsraden. In enkele gevallen leidde de tegenstelling binnen de werknemerskring tot een volledige blokkering van de ondernemingsraad. Men ziet het soms ook in het functioneren van de Structuurwet. In een aantal gevallen leidt het gebrek aan belangstelling van sommige vakverenigingen ertoe, dat de commissarissen eenzijdig door een eigenlijk ongecontroleerde coöptatie kunnen worden gekozen. Soortgelijke problemen doen zich voor in bedrijfstaksgewijze structuur-commissies, zoals ze ad hoc gecreëerd worden in bedrijfstakken in moeilijkheden, of zoals zij zullen kunnen groeien op basis van de nota *Selectieve groei* van minister Lubbers. Het is zeer de vraag of een compromisstructuur, zoals in het nieuwe Wetsontwerp ondernemingsraden, beter zou varen. In veel gevallen zal men zien, dat coalities van FNV en niet-FNV groeperingen tegenover elkaar kunnen bestaan en verschillend zullen opereren binnen dezelfde instituties.

Hetzelfde lot schijnt beschoren te zijn aan dat aspect van de industriële democratie, dat het dichtst bij de mensen op de werkvloer ligt, namelijk wat de Engelsen noemen „shopfloor democracy” en wat hier vaak werkoverleg wordt genoemd. Veel experimenten in ons land zijn mank gegaan aan of onvoldoende inschakeling van de vakverenigingen of onvoldoende belangstelling van die zijde. Toch voldoet de shopfloor democracy, mits niet eenzijdig door de ondernemer van bovenaf ingegeven, aan alle eisen, die men aan inspraak anno 1977 mag stellen. Het zou jammer zijn, wanneer blijvende onenigheid binnen de vakbeweging een ontwikkeling in die richting zou blijven blokkeren.

Besluit

De Nederlandse arbeidsverhoudingen worden internationaal, in vergelijking met stelsels in andere landen, in het algemeen altijd gekenmerkt als integrerend 5). Het centralistisch karakter, de ingrijpelijkheid van de overheid, het bestaan van een belangrijke partij met een sterke vakbondsinsbreng, niet al te conservatieve werkgevers, dit zijn de factoren, die algemeen worden genoemd 6) als verantwoordelijk voor dit inte-

4) Later met de reacties in een boekje opgenomen: B. Peper (red.), *De Nederlandse arbeidsverhoudingen: continuïteit en verandering*, Rotterdam, 1973.

5) Zie m.n. Eric Jacobs, *European trade unionism*, Londen, 1973.

6) Ross en Hartmann, *Patterns of industrial conflict*, Wiley, 1960; Eldridge, *Industrial disputes*, Londen, 1968.

gerend karakter, dus voor de relatief grote invloed van de vakbeweging op het overheidsbeleid, voor redelijke en zakelijke verhoudingen tussen overheid, werkgevers en werknemersorganisaties. Deze factoren bestaan nog steeds en laten hun invloed duidelijk gelden. Toch zijn er een tweetal factoren, die in andere richting wijzen. Dat zijn: a. de toenemende rivaliteit binnen de vakbeweging. Indien en voor zover de driepoligheid van de vakbeweging duidelijker geprofileerd naar voren komt, is dat een tegenkracht tegenover de nog steeds sterk in de richting van integratie dringende krachten; b. de ontwikkeling van polariserende ideologieën binnen delen van vakbeweging. Het is duidelijk, dat deze beide factoren elkaar wederzijds zouden kunnen gaan versterken.

Er is weinig twijfel aan, of onze arbeidsverhoudingen verdienen nog steeds de naam integrerend. Een summier vergelijking met de situatie in Frankrijk toont dit overduidelijk aan. Naar mijn inschatting zijn de krachten, die dringen in de richting van integratie nog steeds zo sterk, dat voorstanders van polarisatie een harde dobber zullen hebben om deze krachten te weerstreven. Maar misschien is deze benadering te simpel, omdat zij te globaal is. Het is denkbaar, dat elementen uit een polarisatie-model in sommige bedrijfstakken duidelijk aanwezig zijn, terwijl zij elders en op het centrale vlak weinig voet aan de grond krijgen. Zo waren in de jaren vijftig en zestig de havens, de grote bouwwerken in Amsterdam en de strokartonindustrie eilanden van blijvende polarisatie in een wereld van goed verankerde integratie. Wellicht mag men verwachten, dat de sociale menging wat verandert in de zin, dat de haarden van polarisatie versterkt worden in een stelsel, waarin de integratie nog steeds de boventoon voert.

Ik wil er geen misverstand over laten bestaan, dat ik het denken in modellen verwerpelijk vind, wanneer het gaat om beleidsbepaling. Een model is nuttig, wanneer daarmee een gestyleerd en daardoor bevattelijk beeld van de werkelijkheid kan worden gegeven. Men kan, wat het beleid betreft, niet

eenvoudig kiezen voor hetzij conflict, hetzij harmonie-model. Een beleid voeren betekent altijd reageren op een bepaalde situatie met de bedoeling die situatie te bestendigen of in een bepaalde richting te veranderen. Of dat in harmonie of via een conflict moet geschieden hangt van situatie en doelstelling af. Natuurlijk kan men vaststellen, dat er een relatie is tussen doelstelling en middel. Wie zeer belangrijke veranderingen wil, en concreet gesproken, áf wil van de bestaande economische orde, zal gemakkelijker voor het conflict kiezen. Wie het stelsel in hoofdlijnen wil handhaven, zal eerder harmonie nastreven in zijn strategie. Gegeven deze realiteit lijkt het mij, dat het verstandig is voorshands te rekenen met een bestel van arbeidsverhoudingen, dat niet overal gekenmerkt blijft door de traditionele integratie. Dit betekent, dat men er óf rekening mee moet houden, dat dezelfde wettelijke structuren in verschillende ondernemingen anders zullen functioneren, óf wellicht ertoe zou moeten overgaan méér dan voorheen ruimte te laten voor verschillende structuren in verschillende bedrijfstakken of ondernemingen. Het heeft weinig zin mensen rechten toe te kennen, die zij principieel niet wensen (bijv. met betrekking tot de benoeming van commissarissen). Het heeft echter ook geen zin iedereen rechten te onthouden, die een minderheid niet wil. De huidige ontwikkeling binnen de Nederlandse arbeidsverhoudingen noopt met andere woorden tot een wat meer gedifferentieerde benadering van de sociaal-economische wetgeving, dan wij in Nederland gewend zijn. Reeds eerder 7) pleitte ik, in verband met de discussie over de ondernemingsraden, voor een slogan, indertijd geïntroduceerd door wijlen Mao-Tse-Tung „Laat duizend bloemen bloeien”.

W. Albeda

7) In *ESB* van 15 mei 1974.

Het **ALGEMEEN BURGERLIJK PENSIOENFONDS** te Heerlen

vraagt voor de afdeling Onroerend Goed een

hoofd onderafdeling exploitatie (mnl./vrl.)

Het Algemeen burgerlijk pensioenfonds behartigt de pensioenbelangen van 850.000 deelnemers en 280.000 gepensioneerden uit de overheidssector en het onderwijs: De sector Beleggingen draagt de zorg voor een zodanige belegging, dat de opbrengst daaruit een zo groot mogelijke bijdrage blijft leveren aan de dekking van de op welvaartsvastheid gebaseerde pensioenverplichtingen. De afdeling Onroerend Goed is in het bijzonder belast met de verwerving, realisering en exploitatie van beleggingsobjecten in de onroerend goed sector.

Taak: o.m. het voorbereiden en het begeleiden van de exploitatie van de voor beleggingsdoeleinden door het fonds gerealiseerde onroerend goed projecten, met inbegrip van het coördineren van de activiteiten van de hierbij betrokken bureaus en het onderhouden van contacten met de diverse instanties die bij de onroerend goed sector betrokken zijn.

Vereist: bij voorkeur academisch niveau; ruime ervaring op het gebied van onderhoud, beheer en verhuur van onroerend goed; commercieel inzicht en zeer goede contactuele eigenschappen.

Standplaats: Heerlen.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring tot een maximum van f 5217,- per maand.

Een psychologisch onderzoek zal deel uitmaken van de selectie-procedure.

Schriftelijke sollicitaties zenden aan het hoofd van de afdeling Personeelszaken van het Algemeen burgerlijk pensioenfonds te Heerlen, Oude Lindestraat 70.

Het GRECON-model 77-A voor de Nederlandse economie

PROF. DR. M. A. KOOYMAN
DRS. B. BOS
DRS. R. H. KETELLAPPER
DRS. W. VOORHOEVE

In het volgende artikel wordt een econometrisch jaarmodel voor de Nederlandse economie ontwikkeld. Het betreft een model voor de naoorlogse periode, omdat in eerder onderzoek structuurbreuken tussen voor- en naoorlogse periode zijn aangetoond. Het model is zo eenvoudig mogelijk gehouden, niettemin worden de belangrijkste macro-economische variabelen d.m.v. de gedragsvergelijkingen verklaard. De voorspelkwaliteit wordt vergeleken met die van het CPB-model 69-C; het Grecon-model 77-A vertoont voor de beschouwde jaren (1962 t/m 1971) doorgaans iets betere resultaten. De auteurs zijn verbonden aan het Econometrisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen.

Inleiding

Omstreeks 1970 vormde het model 63-D van het Centraal Planbureau onderwerp van studie aan het Econometrisch Instituut te Groningen. Het model 63-D en diens opvolger 69-C zijn jaarmodellen voor de Nederlandse economie voor de jaren 1923 t/m 1939 met daarop volgend een naoorlogse periode beginnend in 1949. Met behulp van het jaarmodel worden de voorspellingen opgesteld voor het Centraal Economisch Plan; tevens doet het model dienst bij het kwantificeren van de gevolgen van economisch-politieke maatregelen. Toentertijd ¹⁾ resulteerde de studie in de volgende conclusies:

1. het verschil in geaardheid tussen de voor- en naoorlogse periode noopt tot het bouwen van een model uitsluitend voor de naoorlogse periode;
2. de grote omvang gecombineerd met het simultane karakter van de CPB-modellen leidt ertoe dat in de schattingsprocedures subjectieve elementen binnensluipen.

Daarbij komt dat het CPB het cijfermateriaal waarop de modellen zijn gebaseerd niet uitsluitend aan CBS-bronnen ontleent; het is niet bekend in hoeverre het door hen zelf samengestelde materiaal t.o.v. overeenkomstig CBS-materiaal tot repercuussies voor het model leidt.

Recentelijk hebben wij de draad weer opgevat met het doel een naoorlogse model voor de Nederlandse economie te construeren. Het model diende relatief klein te zijn, de belangrijkste economische doel- en instrumentvariabelen te bevatten, redelijk te voorspellen en gebaseerd te zijn op door het CBS gepubliceerde statistieken, m.n. de *Nationale rekeningen*.

Na deze korte uiteenzetting van de redenen die tot het opzetten van een nieuw econometrisch model voor Nederland hebben geleid, willen wij hieronder de eerste resultaten pre-

senteren. Wij willen er uitdrukkelijk op wijzen dat deze een tussentijds karakter bevatten. Het ligt in ons voornemen het model te verfijnen en uit te breiden. Hierbij wordt o.a. gedacht aan het introduceren van de invloeden van sociale indicatoren op economische grootheden en aan het onderzoeken van het effect van meetfouten in de variabelen. Achtereenvolgens worden aan de orde gesteld:

- de specificatie- en schattingsprocedure;
- de voorspelkwaliteit.

De specificatie- en schattingsprocedure

Het CPB-model 63-D vormt het startpunt. Dit model bestaat uit 13 gedragsvergelijkingen en 25 definitievergelijkingen. De 38 vergelijkingen bevatten ca. 100 variabelen. De waarnemingen van deze en enkele soortgelijke variabelen zijn door ons verzameld voor de naoorlogse periode. Hoe dit m.b.v. CBS-statistieken heeft plaatsgevonden, leent zich niet voor beschrijving op deze plaats; belangstellenden kunnen een volledige beschrijving bij een der auteurs opvragen. Ter vereenvoudiging van het model is voor elke gedragsvergelijking als regel gesteld dat niet meer dan vier verklarende variabelen mogen worden gebruikt, dat de regressiecoëfficiënten (verkregen met de gewone kleinste-kwadratenmethode) significante waarden moeten vertonen en dat de bijbehorende multiële correlatiecoëfficiënten niet minder dan 0,87 bedragen. De schattingsperiode omvat de jaren 1952 t/m 1973, omdat alleen voor deze periode definitief cijfermateriaal voorhanden was. De beperkingen opgelegd door de lengte van de schattingsperiode samen met de wens dat simultane schattingsmethoden direct toepasbaar moeten zijn, limiteert het aantal gepredetermineerde variabelen tot maximaal 21. Een ingrijpende vereenvoudiging t.o.v. model 63-D, waarin ca. 60 gepredetermineerden optreden, was derhalve geboden.

Alvorens de belangrijkste vereenvoudigingen te noemen, worden enkele opmerkingen over de gevolgde specificatieprocedure gemaakt.

De verzameling van variabelen waartoe we ons hebben beperkt, valt voor het grootste gedeelte samen met die van model 63-D, met dien verstande dat op eigen wijze het reekensmateriaal aan CBS-publicaties is ontleend. Per te verklaren variabele wordt een lijst van potentiële verklarende variabelen opgesteld met als criterium economisch theoretische overwegingen. Vervolgens hebben we met de methode der gewone kleinste-kwadraten per vergelijking twee regressiestrategieën uitgevoerd, de z.g. heenweg en terugweg ²⁾. De heenweg-procedure neemt als eerste verklarende variabele op

1) Meest recentelijk zijn de resultaten nogmaals gepubliceerd in M.A. Kooyman, *Dummy variables in econometrics*, Tilburg University Press, 1976.

2) Zie bijv. N.R. Draper en H. Smith, *Applied regression analysis*, New York, 1966, hoofdstuk 6.

die met de hoogste correlatiecoëfficiënt, vervolgens die met de hoogste bijdrage aan de correlatiecoëfficiënt enz., steeds met als nevenvoorwaarde significantie van coëfficiënten. Voor controle dient de terugweg. Hierbij start men met een regressie op zoveel mogelijk variabelen. In elke ronde laat men de minst significante variabele weg. Beide procedures kunnen worden geamendeerd zodanig dat bepaalde economisch theoretisch gewenste variabelen altijd worden opgenomen. Als belangrijkste vereenvoudigingen t.o.v. het CPB-model kunnen worden genoemd:

- het exogeen nemen van zowel het volume als de prijs van de export;
- het weglaten van monetaire variabelen 3).

Het Grecon-model 77-A ziet er als volgt uit. De vermelde coëfficiënten zijn geschat met de methode der kleinste-kwadraten in twee ronden ten einde systematische schattingsfouten te vermijden (tussen haakjes staan de geschatte standaarddeviaties). De door ons aldus verkregen coëfficiënten wijken doorgaans in geringe mate van de overeenkomstige gewone kleinste-kwadratencoëfficiënten af. Bij de aanduiding der variabelen volgen wij de CPB-methodiek; voor een nadere uitleg hiervan wordt verwezen naar de eerder genoemde beschrijving der reeksen.

Gedragvergelijkingen

1. Consumptievergelijking

$$C^{**}VP = 0,67 \text{ VT}^*VP - 0,75 \text{ WPBQN} + 0,42 \text{ O/LFN} - 0,15 \text{ C}^{**}PP + 2,02$$

(0,08) (0,24) (0,13) (0,09) (1,02)

2. Consumptieprijsvergelijking

$$C^{**}PP = 0,74 \text{ LBPFP} - 0,31 \text{ (VT}^*VP - \text{AL}^*MP)_{-1/2} - 1,61$$

(0,10) (0,19) (0,87)

3. Werkloosheidsvergelijking

$$\text{WPBQD} = -0,48 \text{ AL}^*MP + 0,13 \text{ P}\Delta\text{GFN} + 0,38$$

(0,04) (0,05) (0,15)

4. Investeringsvergelijking

$$\text{IB}^*VP = 1,02 \text{ VT}^*VP - 5,41 \text{ WPBQD} - 0,02$$

(0,67) (2,47) (4,51)

5. Investeringsprijsvergelijking

$$\text{IB}^*PP = 0,17 \text{ LBPFP} + 0,71 \text{ (MGGPP)}_{-4/10} + 1,90$$

(0,11) (0,11) (1,02)

6. Voorraadvergelijking

$$\text{N}\Delta\text{V}^*N = 0,19 \text{ VT}^*VP + 0,22 \text{ }\Delta(\text{C}^{**}PP) - 0,40 \text{ (N}\Delta\text{V}^*N)_{-2} - 1,11$$

(0,05) (0,05) (0,08) (0,37)

7. Importvergelijking

$$\text{MGGVP} = 2,34 \text{ N}\Delta\text{V}^*N + 1,60 \text{ VT}^*VP - 0,13 \text{ MGGPP} - 1,32$$

(0,28) (0,17) (0,10) (1,18)

8. Werkgelegenheidsvergelijking

$$\text{AL}^*MP = -0,38 \text{ (LBPFP)}_{-1/2} + 0,49 \text{ (VT}^*VP)_{-1/2} + 0,09 \text{ MGGPP} + 1,87$$

(0,07) (0,06) (0,05) (0,73)

9. Loonvoetvergelijking

$$\text{LBPFP} = 0,97 \text{ (C}^{**}PP)_{-1/2} + 0,84 \text{ (VT}^*VP - \text{AL}^*MP)_{-1} + 1,60$$

(0,15) (0,13) (0,86)

Definitievergelijkingen

10. Afzet bedrijven (gewichten van 1973) 4)

$$\text{VT}^*VP = 0,43 \text{ C}^{**}VP + 0,15 \text{ IB}^*VP + 0,14 \text{ CAGVP} + 0,36 \text{ BGGVP} - 0,09 \text{ CGNV}$$

11. $\Delta(\text{C}^{**}PP) = \text{C}^{**}PP - (\text{C}^{**}PP)_{-1}$

12. $(\text{LBPFP})_{-1/2} = 0,5 \text{ LBPFP} + 0,50 (\text{LBPFP})_{-1}$

13. $(\text{VT}^*VP)_{-1/2} = 0,5 \text{ VT}^*VP + 0,50 (\text{VT}^*VP)_{-1}$

14. $(\text{VT}^*VP - \text{AL}^*MP)_{-1/2} = 0,5 \text{ VT}^*VP - 0,50 \text{ AL}^*MP + 0,5 (\text{VT}^*VP)_{-1} - 0,50 (\text{AL}^*MP)_{-1}$

15. $(\text{MGGPP})_{-4/10} = 0,6 \text{ MGGPP} + 0,4 (\text{MGGPP})_{-1}$

16. $\text{WPBQN} = (\text{WPBQN})_{-1} + \text{WPBQD}$

17. $(\text{VT}^*VP - \text{AL}^*MP)_{-1} = (\text{VT}^*VP)_{-1} - (\text{AL}^*MP)_{-1}$

18. $(\text{C}^{**}PP)_{-1/2} = 0,5 \text{ C}^{**}PP + 0,5 (\text{C}^{**}PP)_{-1}$

Verklaring der symbolen

De laatste letter van de aanduiding der variabelen geeft de gebruikte transformatie aan. P=procentuele mutatie t.o.v. vorige jaar, N=niveau en D=absolute mutatie t.o.v. vorige jaar. Grootheden in constante prijzen zijn uitgedrukt in guldens van 1970, indexcijfers hebben als basis 1970=100. De exogene variabelen zijn voorzien van (Ex.).

- AL * M = arbeidsvolume werknemers in bedrijven (in duizenden manjaren);
- BGGV = uitvoer van goederen (op f.o.b.-basis) in constante prijzen (Ex.);
- C ** P = prijsindexcijfer van de consumptie van gezinshuishoudingen;
- C ** V = consumptie van gezinshuishoudingen in constante prijzen;
- CAGV = totale bestedingen van de overheid in constante prijzen (Ex.);
- CGNV = niet-materiële consumptieve bestedingen van de overheid incl. sociale verzekeringen in constante prijzen (Ex.);
- IB * P = prijsindexcijfer van bruto investeringen in vaste activa van bedrijven;
- IB * V = bruto investeringen in vaste activa van bedrijven in constante prijzen;
- LBPFP = gemiddeld bruto-loon in duizenden guldens per standaardjaar;
- MGGP = prijsindexcijfer van de invoer van goederen (c.i.f.) (Ex.);
- MGGV = invoer van goederen (c.i.f.) in constante prijzen;
- NΔV * = verandering van toeneming voorraden en onderhanden werk als % van afzet bedrijven;
- O/LF = mutatie in de loonsom overheid plus inkomensoverdrachten m.b.t. loontrekkers als % van de loonsom bedrijven (Ex.);
- PΔGF = verhouding tussen toename beroepsgeschikte bevolking (gecorrigeerd voor overheidsvraag) en de afhankelijke beroepsbevolking (Ex.);
- VT * V = totale bestedingen minus toeneming voorraden, export van diensten en loonsom overheid (afzet bedrijven) in constante prijzen;
- WPBQ = geregisteerde arbeidsreserve als % van de afhankelijke beroepsbevolking.

Korte toelichting bij de vergelijkingen

In de *consumptiefunctie* is in plaats van het nationaal inkomen de afzet van bedrijven opgenomen, enerzijds omdat het nationaal inkomen een niet significante coëfficiënt vertoont en anderzijds omdat te veel gepredetermineerd via definitievergelijking worden geïntroduceerd. Het werkloosheidspercentage beoogt de invloed van de conjunctuur op de reële consumptie weer te geven. De relatie met overgedragen inkomen aan loontrekkers is gelegd omdat wij hiervan een positieve invloed op de consumptie verwachten. Opneming van de consumptieprijzen behoeft theoretisch geen betoog, niettemin wijkt de coëfficiënt niet significant van nul af.

De *consumptieprijzen* wordt verklaard uit het loon en de arbeidsproductiviteit. Veel moeite is gedaan de prijs van de import op te nemen. Het teken van deze variabele, als deze naast de eerder genoemden werd opgenomen, was hardnekkig negatief, hetgeen ons deed besluiten de variabelen weg te laten.

De mutatie in het *werkloosheidspercentage* laat zich zeer goed verklaren uit de werkgelegenheid — de vraag naar arbeid — en de toename van de beroepsgeschikte bevolking — de aanbodkant van de markt.

3) Dit is tegenstelling tot de suggesties van E.J. Bomhoff en J. Ooms in hun Naief-Monetair model voor Nederland, *ESB*, 23 juni 1976, blz. 588-593.

4) De som der coëfficiënten wijkt t.g.v. afrondingsfouten af van 1.

De investeringsvergelijking vertoont met gewoon kleinste-kwadraten onvoldoende aanpassing ($R=0,85$), niettemin vinden wij het een te rigoureuze stap de investeringen als exogene te bestempelen. Het acceleratieprincipe vindt men gepresenteerd door het opnemen van de variabele afzet bedrijven. Het conjuncturele aspect wordt weergegeven m.b.v. de mutatie in het werkloosheidspercentage.

De investeringsprijs wordt sterk beïnvloed door de importprijs vanwege het vrij hoge importaandeel in de investeringen, daarnaast is de kostenfactor loon opgenomen.

De voorraadvorming wordt verklaard uit de afzet, de versnelling in de consumptieprijsontwikkeling (een speculatiemotief) en de voorraadvorming 2 jaar vertraagd. De laatste variabele ter introductie van een terugkoppelingseffect.

De import wordt vanzelfsprekend geregresseerd op de afzet, waarvoor de import een input vormt en de voorraadvorming. De importprijs vormt de zwakke schakel qua significantieniveau; het experimenteren met verschillende vertragsstructuren leverde geen betere resultaten op.

De werkgelegenheidsvergelijking toont de goede tekens voor loonvoet en afzet; de vertraging van een half jaar illustreert dat geruime tijd verloopt alvorens men in de sfeer van de omvang der arbeidsbezetting overgaat tot aanpassingen. De importprijs is opgenomen met als argument dat stijgende importprijzen een zekere mate van substitutie door binnenlandse productie zal induceren; de coëfficiënt heeft het goede teken maar is niet significant.

Ten slotte hebben we in de loonvoetvergelijking de voor de hand liggende variabelen consumptieprijs en produktiviteitsstijging opgenomen. De produktiviteitsstijging heeft duidelijk meer tijd nodig om door te werken dan de consumptieprijsstijgingen.

De voorspelkwaliteit

De coëfficiënten van het model berusten op waarnemingen voor de periode 1952 t/m 1973. Het zou voor de hand liggen de voorspelkwaliteiten (ex post) in eerste aanzet te toetsen aan de jaren 1974 en 1975; voor 1976 staan nog geen Nationale rekeningen ter beschikking. Genoemde jaren wijken echter dermate sterk af van de jaren uit de schattingsperiode — oliecrisis en daaropvolgende recessie —, dat redelijkerwijs geen goede voorspellingen kunnen worden verwacht. Cijfermatig kan de schoksgewijze verandering als volgt worden geïllustreerd.

De importprijzen stegen in 1974 met 34,2% tegen gemiddeld 0,3% met een standaarddeviatie van 3,7% in de schattingsperiode. De export daalde in 1975 met 5,0% tegen een stijging van gemiddeld 10,3% met een standaarddeviatie van 4,1% in de schattingsperiode. Algemeen geldt dat vrijwel geen enkele variabele van het model in de jaren 1974 en 1975 ligt in het desbetreffende interval van gemiddelde \pm eenmaal de standaarddeviatie. We hebben nog uitgebreid geëxperimenteerd met het op enigerlei wijze wegpoetsen van de uitschieters. Wij achten de resultaten hiervan te subjectief om de voorspelkwaliteit hieraan af te meten. Bovendien kan dit de eerste stap betekenen op de weg van vermenging van schattings- en voorspelperiode, hetgeen wij methodologisch afwijzen. Hoewel niet geheel bevredigend, achten wij het, gezien het voorgaande, alleen zinvol de voorspelkwaliteiten binnen de schattingsperiode te vergelijken met die van het CPB-model 69-C.

Voor het CPB-model 69-C hebben R. Bemer en A. J. M. van Miltenburg 5) de voorspellingen van de endogene variabelen uitgerekend voor 1962 t/m 1971. De voorspelkwaliteit

is uitgedrukt per variabele in de vorm van een ongelijkheidscoëfficiënt van de gedaante

$$A = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{t=1}^n \left(\frac{V_t - R_t}{\bar{R}} \right)^2}, \quad \bar{R} = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{t=1}^n R_t^2}$$

waarin:

- V_t = voorspelling voor het jaar t ;
 R_t = realisatie voor het jaar t ;
 n = lengte beschouwde voorspelperiode

De ongelijkheidscoëfficiënt heeft de waarde nul als ondergrens, deze wordt bereikt in het geval voor alle jaren de voorspelling gelijk is aan de realisatie. De coëfficiënt bezit geen bovengrens. Waarden boven de één hebben de betekenis dat naïeve voorspellingen — geen verandering ($V_t = 0$) — beter zouden zijn geweest dan de gemaakte voorspellingen. De resultaten zien er voor de belangrijkste variabelen uit ons model als volgt uit (zie tabel 1).

Tabel 1 Ongelijkheidscoëfficiënten berekend voor de periode 1962 t/m 1971

Variabele	Grecon-model 77-A	CPB-model 69-C
Reële consumptie	0.498	0.413
Consumptieprijs	0.498	0.513
Mutatie werkloosheidspercentage	1.503	2.621
Reële investeringen	1.271	1.398
Investeringsprijs	0.210	0.276
Voorraadvorming	0.905	1.129
Reële import	0.630	0.442
Werkgelegenheid	0.623	0.850
Loonvoet	0.245	0.228
Afzet bedrijven	0.501	0.178
Werkloosheidspercentage	0.424	0.756

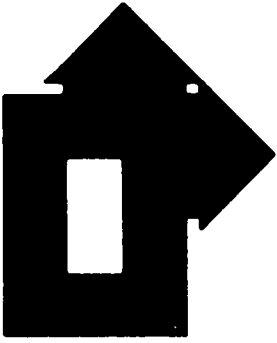
Over het geheel genomen ziet men een iets betere voorspelkwaliteit van het Grecon-model. Hoewel het resultaat bemoedigend is moet men wel bedenken dat bij het CPB-model niet alle „voorspelde” jaren in de schattingsperiode zitten. Bovendien heeft het Grecon-model het voordeel dat bijv. de export als exogene optreedt; dit voorkomt mogelijke cumulatie van voorspelfouten die kan optreden als de export eerst zelf door het model moet worden voorspeld (zoals het geval is in het CPB-model) alvorens door te werken in het model.

Het Greconmodel is nog verre van volmaakt, de ongelijkheidscoëfficiënten voor de investeringen en voor de mutatie in het werkloosheidspercentage liggen nog boven de waarde een. In de komende tijd zullen wij voorspellingen uitrekenen voor 1977 en trachten het model geschikter te maken voor het doorrekenen van de effecten van economisch-politieke alternatieven. Het resultaat zullen wij presenteren op een door het Econometrisch Instituut te organiseren symposium over econometrische modellen, voorspellingen en economische politiek op 18 april 1977 te Groningen.

M. A. Kooyman
 B. Bos
 R. H. Ketellapper
 W. Voorhoeve

5) R. Bemer en A. J. M. van Miltenburg, *Enkele experimenten met het jaarmodel 1969*, onderzoekverslag no. 1, Vakgroep Economie TH Delft, augustus 1974, blz. 92 (herzien).

Met ESB een beter economisch-politiek inzicht

Boersma's ongeschreven testament

A. F. VAN ZWEEDEN

Minister Boersma zal zijn politieke testament niet meer kunnen afmaken, nu het kabinet-Den Uyl als gevolg van het meningsverschil over het eerste van de vier „hervormingsvoorstellen”, de grondpolitiek, demissionair is geworden. Boersma's testament hield een voorontwerp in voor een Kaderwet inkomensvorming. In een vraaggesprek dat ik met hem hield, kort na afloop van de stakingen, plaatste hij dit al in de *Interimnota Inkomensbeleid* aangekondigde wetsontwerp, niet alleen meer tegen de achtergrond van de verdelingspolitiek, maar ook in het kader van „een permanent overleg tussen overheid en sociale partners over het arbeidsvoorwaardenbeleid en het totale sociaal-economische beleid op middellange termijn”.

Geen gering testament zou dat geworden zijn, als het kabinet nog een paar weken meer tijd van leven had gehad. Boersma's gedachten gingen uit naar een veel breder opgezet sociaal-economisch beleid dan tot nu toe in samenhang met de jaarlijkse overleggronden over een centraal akkoord mogelijk was. Een duidelijk manco in dit overleg op centraal niveau was dat in een te korte periode overeenstemming moest worden bereikt over een te groot aantal samenhangende opties. Het vinden van overeenstemming is sinds 1970 meer uitzondering dan regel geworden. Het ontbrak bij het overleg aan een consensus over de doelstellingen van het sociaal-economisch beleid en het inkomensbeleid. Het bleek in de praktijk niet mogelijk een sociaal-economisch beleid op middellange termijn in te passen in onderhandelingen over cao's waarvan de looptijd steeds meer werd teruggebracht tot een jaar. Van de kant van de werkgevers, maar ook van het kabinet, is meermalen de wens uitgesproken dat er een breed overleg tussen de drie partijen op gang zou moeten worden gebracht om overeenstemming te bereiken over de doelstellingen op lange termijn. Het VNO reageert in zijn blad *Onderneming* dan ook vrij positief op de gedachten van minister Boersma. Het blad herinnert eraan dat de werkgeversorganisa-

ties, verenigd in de Raad van bestuur in arbeidszaken, al in 1975 een plan hebben gelanceerd voor een meerjarenbeleid. In een dergelijke meerjarenplan zou in het bijzonder overeenstemming moeten worden bereikt over drie onderling samenhangende doelstellingen, te weten: de reële arbeidskostenstijging, het reële vrij beschikbare inkomen van werknemers en zelfstandigen en de druk van de collectieve lasten. In de nota *Perspectief '80* van mei 1976 gingen de werkgevers verder op deze gedachten in door meer concreet inhoud te geven aan een middellange termijnbeleid, waarbij ook kwantitatieve doelstellingen werden aangegeven. Het VNO ziet als een van de belangrijkste oorzaken van het recente conflict tussen werkgevers en werknemers het mislukken van een driepartijenoverleg. Boersma ziet dat nu, volgens het VNO, klaarblijkelijk in; vandaar zijn pleidooi voor een doorlopend overleg tussen de drie partijen met als doelstellingen: handhaving van de collectieve voorzieningen, verlaging van de arbeidsinkomensquote, verbetering van de rendementen, vergroting van de investeringen en daarmee verlaging van de werkloosheid.

Terecht signaleert het VNO bepaalde tendensen bij de vakbeweging in de richting van een permanent overleg, zoals de inmiddels door de bondsraad van de Industriebond NVV bekrachtigde nota *Vijf jaar voor kwaliteit*, waarvan de sociaal-economische deskundige van deze bond, Drs. P. Vos, de geestelijke vader is.

Men kan zich met dit positieve commentaar van het VNO voor zich, nu de vraag stellen of het klimaat zo langzamerhand weer rijp wordt voor een nieuwe consensus. Het sociale conflict van 1977 zou niet bepaald in die richting wijzen; eerder heb ik in deze rubriek vastgesteld dat er zich een breuk in de Nederlandse arbeidsverhoudingen aftekent die nog lang niet geheeld is. Niettemin kan het vrij vlotte verloop van de cao-onderhandelingen na beëindiging van het conflict erop duiden dat de verhoudingen geen onherstelbare schade

hebben geleden en dat er van beide kanten een verlangen bestaat naar overeenstemming over punten die de partijen tot nu toe volstrekt gescheiden hebben gehouden. De relatie tussen winst en werk blijkt voor de ondernemers niet meer onbespreekbaar te zijn, al treden er bij het invullen van de desbetreffende formule in het „Haagse protocol” grote praktische moeilijkheden op. Winst is voor de vakbeweging geen begrip meer dat uitsluitend weerzin oproept. Besteding van de beschikbare loonruimte aan zaken die geen direct materieel voordeel voor de werknemers opleveren is vrijwel volledig geaccepteerd. In bepaalde collectieve arbeidsovereenkomsten wordt een eerste aanzet gegeven om door middel van arbeidstijdverkorting voor oudere werknemers en vervroegde pensionering een andere verdeling van de werkgelegenheid mogelijk te maken. Zelfs het meespreken van de vakbonden en de ondernemingsraden in investeringsplannen stuit bij de werkgevers niet meer op principieel verzet. In sommige bedrijfstakken, ik denk vooral aan de grafische industrie, is al een duidelijk begin gemaakt met overleg over het investerings- en werkgelegenheidsbeleid op bedrijfstakniveau. Ook in de metaalindustrie en de bouw zijn als resultaat van de cao-onderhandelingen plannen ontwikkeld om werkelijk grondig met elkaar van gedachten te wisselen over de economische perspectieven van de bedrijfstak.

Past men dit op meso-niveau beginnende overleg in het bredere, door Boersma aangegeven kader, dan zou men zelfs een nieuwe vorm van corporatisme kunnen zien opdoemen. Boersma is zich van dit „addertje onder het gras” bewust. Hij zei in het interview met *NRC Handelsblad*: „Het mag natuurlijk niet zo zijn dat het parlement alleen maar heeft te bekrachtigen wat de sociale partners samen en met het kabinet afspreken”. Maar hij moest erkennen dat hij voor dit constitutionele probleem nog geen oplossing had gevonden. Het blad *Onderneming* van het VNO citeert het oud-Tweede Kamerlid voor de

Partij van de Arbeid, P. A. de Ruiter, die op een in december 1974 gehouden congres van de Nederlandse Vereniging voor het onderzoek van arbeidsverhoudingen ideeën had ontwikkeld over de afstemming van de verantwoordelijkheden tussen sociale partners, kabinet en volksvertegenwoordiging. De Ruiter had een soort tijdschema ontworpen waarin in volgorde het *Centraal Economisch Plan*, een globale ontwerp-begroting en ten slotte de definitieve begroting ongeveer gelijktijdig door de sociale partners en het parlement kunnen worden behandeld. Dit ideale schema

eindigt met het triomfantelijke slot-akkoord: „het centraal akkoord kan worden gesloten”.

Het is jammer dat Boersma zijn testament niet meer kan afmaken. Van een beter gestructureerd overleg hangt immers veel af. Boersma zelf zag de uitvoering van het 1-procentsbeleid en het gesprek over de relatie winst-werk en arbeidstijdverkorting in samenhang met het doorlopende overleg tussen de drie partijen. Zijn Kaderwet inkomensvorming, die de overheid een permanente machtiging zou moeten geven om in de lonen en andere inkomens in te grijpen,

wilde hij niet presenteren als een van de maatschappijhervormende wetsontwerpen, maar als een noodzakelijk sluitstuk van een arbeidsvoorwaardenbeleid en inkomensbeleid dat zou moeten steunen op een brede overeenstemming over uitgangspunten en doelstellingen van het sociaal-economisch beleid. Het schijnt mij toe dat de kabinetscrisis de juiste sfeer voor een gedachtengang die eerder naar harmonie dan naar polarisatie uitgaat, voor lange tijd heeft bedorven.

A. F. van Zweeden

10 de rijksoverheid vraagt

econoom (mnl./vrl.) vac. nr. 7-0712/0936

voor het Ministerie van Financiën
t.b.v. de Directie Binnenlands Geldwezen, Afdeling Verzekeringswezen

Taak: meewerken aan de voorbereiding en uitvoering van het algemene beleid m.b.t. het verzekeringswezen, in nationaal en internationaal verband; behandelen van vraagstukken van sociaal-economische en bedrijfseconomische aard op deelterreinen van het takenpakket van de afdeling; deelnemen aan en verslagleggen van overleg op ambtelijk niveau en met het georganiseerde verzekeringsbedrijf.

Vereist: doctoraal examen economie.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 4501,- per maand.

wetenschappelijk medewerker (mnl./vrl.) vac. nr. 7-0646/0936

voor het Sociaal en Cultureel Planbureau

De taak van het bureau bestaat o.m. uit:
maken van samenhangende beschrijvingen van de huidige situatie en de te verwachten ontwikkelingen op het gebied van het maatschappelijk en cultureel welzijn in Nederland; adviseren van de regering t.a.v. welzijnsvraagstukken.

Taak: voorbereiden van prognoses van de vraag naar en aanbod van afgestudeerden van opleidingen, die gericht zijn op de kwartaire sector (maatschappelijke dienstverlening, gezondheidszorg, onderwijs, enz.).

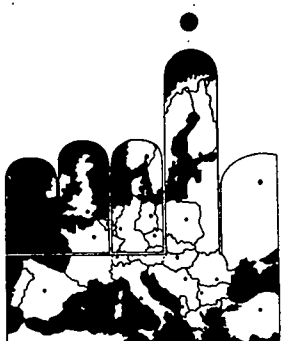
Vereist: voltooide universitaire studie in de sociologie, economie, econometrie, wiskunde of technische wetenschappen; enige kennis van de kwartaire sector; ervaring in het toepassen van eenvoudige econometrische schattingsmethoden; kennis van het gebruik van operations research technieken.

Standplaats: Rijswijk.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 4501,- per maand.

Bovengenoemde salarissen zijn exclusief een toeslag van max. f 30,- per maand en 7,8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties, onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturnummer (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe en voor elke vacature een afzonderlijke brief), zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

De EG en het Multivezelakkoord

DRS. P. J. KUYPER*

Op 20 december 1973 kwam te Genève in het kader van het GATT en als opvolger van het z.g. Long Term Arrangement on Cotton Textiles (LTA) het Arrangement regarding International Trade in Textiles, ook genoemd het Multivezelakkoord (MVA), tot stand. Dit MVA, dat een beheersing van de groei van de internationale handel in textielprodukten beoogt, heeft een looptijd van vier jaar te rekenen vanaf de inwerkingtreding op 1 januari 1974. Het is dan ook geen wonder dat veel van het misbaar dat vanuit de door de recessie en „goedkope import” zo zeer getroffen textielsector naar buiten doordringt, thans gericht is op de komende verlenging van het MVA.

Nu de Raad van de EG dezer dagen het door de Commissie voorgestelde onderhandelingsmandaat waarmee zij de heronderhandelingen van het MVA zal ingaan, moet vaststellen, lijkt het zinnig de feiten m.b.t. het MVA nog eens op een rijtje te zetten. Wat houdt het MVA precies in? Wat is er onder het MVA bereikt; welke bilaterale akkoorden heeft de EG in het kader van het MVA kunnen sluiten? Wat is de situatie tot dusverre in de eerste schermutselingen voor de heronderhandelingen en welke posities nemen de partijen daarbij in? Dit zijn de vragen waarop wij in het volgende een antwoord zullen trachten te geven.

Het Multivezelakkoord 1)

De fundamentele doelstellingen van het MVA zijn de uitbreiding van de handel in textielprodukten, reductie van de barrières en geleidelijke liberalisatie van deze handel, waarbij een billijke, maar ook een ordelijke (d.w.z. de markt niet ontwrichtende) ontwikkeling van de handel moet worden nagestreefd. Daarnaast behoren ook het bevorderen van de sociaal-economische ontwikkeling in de minder ontwikkelde landen en van het normale verloop van de autonome industriële aanpassingsprocessen in de deelnemende landen tot de oogmerken van het akkoord. Tevens verklaart artikel 1 dat de bepalingen van het MVA de rechten en verplichtingen van de deelnemende staten onder het GATT onverlet laten. Dit is natuurlijk een hoogst merkwaardige bepaling, omdat het MVA zoals we zullen zien uitdrukkelijk de mogelijkheid opent op discriminatoire wijze beschermende maatregelen te nemen en kwantitatieve beperkingen in te stellen die in strijd zijn met een aantal grondbeginselen van het GATT.

Artikel 2 behelst een aanmeldingsplicht voor alle bestaande kwantitatieve restricties, die binnen een jaar moeten

worden opgeheven, tenzij ze a. gerechtvaardigd zijn onder het GATT; b. gebracht worden in een programma tot geleidelijke opheffing dat op 31 maart 1977 afloopt; c. gerechtvaardigd zijn uit hoofde van krachtens artikel 3 genomen vrijwaringsmaatregelen; d. deel uitmaken van in het kader van artikel 4 gesloten z.g. „autolimitatie-overeenkomsten”.

Zoals gezegd, geeft artikel 3 aan de deelnemende staten het recht vrijwaringsmaatregelen in te stellen tegen elk land, waarvan de textiel-export „marktontwrichting” (zorgvuldig gedefinieerd in een bijlage) in het importerende land teweegbrengen. Eerst zal het importerende land om overleg vragen, dat tot een overeengekomen beperking van de textiel-import kan leiden. Leidt dit echter niet tot resultaat, dan mag het importerende land eenzijdig vrijwaringsmaatregelen nemen voor de duur van een jaar. In beide gevallen mag het niveau van import niet dalen beneden dat van het vorige jaar. Als de beperkingen of vrijwaringsmaatregelen langer dan één jaar achtereen van kracht blijven, dan zal in de volgende jaren telkens een groei van 6% zijn toegestaan. Alleen in het uiterste geval, als de marktontwrichting door vasthouden aan

dit percentage zou worden verergerd, kan het worden verlaagd.

De kern van het MVA wordt gevormd door artikel 4, dat de mogelijkheid opent voor de deelnemende staten om bilateraal handelsbepurende overeenkomsten te sluiten, ten einde, zoals dat dan heet, enerzijds werkelijke marktontwrichting te voorkomen, anderzijds de „ordelijke ontwikkeling” van de textielhandel en een „billijke behandeling van de deelnemende landen” te verzekeren. Zulke bilaterale overeenkomsten dienen liberaler te zijn dan de maatregelen die krachtens artikel 3 mogen worden genomen. De overeengekomen basisniveaus en de groeipercentages moeten dus hoger zijn dan de daar genoemde.

De speciale positie van de ontwikkelingslanden wordt nog eens benadrukt in artikel 6. Voor hen mogen de basisniveaus en de groeipercentages in het kader van een eventuele toepassing van artikelen 3 en 4 hoger worden vastgesteld dan voor andere landen (positieve discriminatie). Voor ontwikkelingslanden die nieuwkomers op de markt zijn, kan bovendien het criterium van de vroegere cijfers bij de vaststelling van uitvoercontingenten niet worden gehanteerd. Handelsverkeer in het kader van de z.g. actieve veredeling kan, onverminderd de mogelijkheid vrijwaringsmaatregelen te nemen, voor een speciale behandeling in aanmerking komen.

Verder bevat het MVA nog bepalingen betreffende de onderlinge uitwisseling van gegevens en statistieken over de textielhandel (art. 7) en inzake samenwerking om ontduiking van het MVA te voorkomen (art. 8). Voorts stelt artikel 8, dat maatregelen op grond van artikelen 3 en 4 tegen een deelnemend land genomen geen grotere beperkingen mogen inhouden, dan waaraan niet-deelnemende landen zijn onderworpen,

* Veel dank ben ik verschuldigd aan Drs. E. P. Stehouwer voor de vele hulp die zij mij gegeven heeft bij het verzamelen van het materiaal.

1) Vindplaats: GATT, BISD 21st Supplement, en Pb., EG 1974, L 118/1. Voorgeschiedenis: K. Dam, *The GATT, law and international economic organization*, Chicago, 1970, Hfst. 17.

die ook marktontwrichting (dreigen te veroorzaken. Ten slotte wordt textiel zo gedefinieerd, dat daaronder geen produkten van de huisindustrie of handgevezen stoffen vallen (art. 12).

Het MVA is uitgerust met een tweetal organen, die fungeren binnen het kader van het GATT. Het Textielcomité bestaat uit alle deelnemende staten en verricht de studies waartoe zij besluiten; het verzamelt statistische gegevens en maakt analyses van de wereld-textielmarkt. Het Comité adviseert eventueel in geval van meningsverschillen over de interpretatie van het MVA. Het stelt jaarlijks een globaal onderzoek in naar het functioneren van het akkoord en brengt daarover verslag uit. Deze verslagen zijn echter tot dusverre niet erg informatief 2). Een nieuwigheid wordt gevormd door het Orgaan van toezicht op textielprodukten, dat door het Textielcomité wordt ingesteld en bestaat uit een onafhankelijke voorzitter en acht leden die representatief worden geacht voor de deelnemende landen 3). Dit permanente orgaan is belast met de dagelijkse supervisie van de uitvoering van het MVA. Het dient toezicht te houden op de onmiddellijke dan wel geleidelijke opheffing van restricties onder artikel 2. Het bezit alle nieuwe handelsbeperkingen, of ze nu eenzijdig zijn opgelegd volgens artikel 3 of bilateraal overeengekomen conform artikel 4, op hun geoorlooftheid en stelt zich zo nodig beschikbaar voor geschillenbeslechting. Voor degenen die er niet direct bij betrokken zijn, is het functioneren van het Orgaan van toezicht nog nauwelijks te beoordelen, maar een interessant experiment is het zeker, want dit soort multilateraal toezicht is zonder precedent in de internationale handelsbetrekkingen 4).

Overeenkomsten op basis van artikel 4

De EG is partij bij het MVA en heeft een exclusieve bevoegdheid op het gebied van de handelspolitiek. Dus konden de lidstaten niet langer afzonderlijk onderhandelen over de zelfbeperkingsovereenkomsten. De Gemeenschap heeft er echter nogal lang over gedaan dergelijke overeenkomsten tot stand te brengen met de voornaamste textiel-exporterende landen. Dit is een algemeen euvel, wanneer de Gemeenschap in internationale onderhandelingen optreedt. De Raad van Ministers geeft dan een mandaat aan de Commissie en het opstellen en tijdens de onderhandelingen bijstellen van dit mandaat geeft aanleiding tot veelvuldig en tijdrovend overleg tussen de lidstaten in de Raad. In dit geval was het vooral de verdeling van de importplafonds over de lidstaten, die de nodige problemen creëerde. Omdat ook het exporterende land waarmee werd onderhandeld daarover het zijne te zeg-

gen had — want deze onderlinge verdeling van plafonds werd doorgaans in de overeenkomst opgenomen — ontstond vaak een gelijktijdig touwtrekken tussen de Negen onderling en tussen het textiel-exporterende land en de Negen samen. Bovendien had het exporterende land er doorgaans belang bij de onderhandelingen te rekken, want dan kon het door intussen flink te exporteren zijn uitgangspositie verbeteren.

Gedurende 1974 ontwikkelde de Gemeenschap het voornemen om met een zeventiental textiel-exporterende landen zelfbeperkingsovereenkomsten te sluiten op basis van artikel 4. Pas in oktober 1975 werden de eerste overeenkomsten van dien aard, met India en Pakistan, gesloten. Op dat moment had de VS al met 16 landen dergelijke overeenkomsten gesloten, wat dat land natuurlijk in een veel gunstiger positie bracht dan de EG. Op dit moment heeft de EG in totaal met 13 textiel-exporterende staten zelfbeperkingsovereenkomsten gesloten (geparafeerd), terwijl de VS in totaal 33 van dergelijke akkoorden tot stand heeft gebracht. De landen, waarmee de EG overeenkomsten in het kader van artikel 4 heeft gesloten, zijn vrijwel alle ontwikkelingslanden; naast Japan, Roemenië en Joegoslavië, zijn dat: Egypte, India, Pakistan, Zuid-Korea, Hong-Kong, Macao, Maleisië, Singapore, Brazilië en Colombia.

De inhoud van de overeenkomsten

De overeenkomsten zijn opgezet volgens een min of meer eenvormig patroon, waarvan echter de overeenkomst met Japan nogal afwijkt, omdat het niet alleen textiel exporteert naar, maar ook importeert uit de Gemeenschap. Deze zullen we hier dan ook terzijde laten 5). De overige overeenkomsten bevatten i.h.a. allereerst een bepaling, waarin de exporterende staat zich verbindt bepaalde maxima voor de uitvoer naar de Gemeenschap vast te stellen. Voor welke produkten (aangegeven d.m.v. tariefposten) deze maxima gelden, varieert per land. Voor India en Pakistan gaat het bijv. alleen om katoenen weefsels, dameshemden en -blouses en linnengoed. Voor Korea en Hong-Kong bijv. wordt echter een veel groter aantal produkten aan maxima gebonden: niet alleen katoenen, maar ook synthetische weefsels; niet alleen damesbloesjes, maar een zeer groot scala van dames- en herenonder- en bovenkleding. De exportmaxima, die mogen worden overschreden als de markt het toelaat, worden volgens de regels van het MVA jaarlijks verhoogd 6).

Als tegenprestatie voor deze zelfbeperking verbindt de EG zich voor de betrokken textielprodukten geen nieuwe beperkingen in te stellen en geen vrijwaringsmaatregelen te nemen ex artikel 3

MVA. De akkoorden benutten doorgaans de mogelijkheid van artikel 6 MVA om het actieve veredelingsverkeer uit te zonderen van de overeengekomen kwantitatieve beperkingen. Ook benutten zij de door het MVA (art. 12) geboden mogelijkheid om handgevezen stoffen en traditionele huisindustrie-produkten van elk maximum te vrijwaren. Verder bevatten de akkoorden een algemene en een bijzondere overlegclausule. De bijzondere overlegprocedure betreft meestal een aantal buiten de export-maxima gehouden specifieke textielprodukten, waarvoor bij marktontwrichting ook export-maxima kunnen worden vastgesteld; deze maxima zijn dan echter beperkt tot bepaalde lidstaten van de Gemeenschap. Veelal werd nog tijdens of direct na de onderhandelingen over de zelfbeperkingsovereenkomst de bijzondere overlegprocedure in werking gesteld, zodat de daardoor tot stand gekomen beperkingen gelijktijdig met de overeenkomst konden worden gepubliceerd en in werking treden 7).

De overeenkomsten kennen doorgaans al dan niet gedetailleerde bepalingen over de uitwisseling van gegevens tussen de partijen (belangrijk voor het goed doen functioneren van de overeenkomst), over een gelijkmatige spreiding van de import over het jaar (zodat niet het gehele toegestane quotum in de eerste paar maanden wordt ingevoerd) en over de mogelijkheid van overboekingen tussen de quota van verschillende textielsoorten. De krachtens de overeenkomsten gesloten maxima zijn onderworpen aan een stelsel van dubbele controle, d.w.z. dat export geschiedt onder uitvoervergunning en dat deze vergunning ook nog eens bij import aan de buitengrens van de EG wordt gecontroleerd. Dit stelsel wordt gebruikt om enerzijds fraude door handel via derde landen zo moeilijk mogelijk, anderzijds om ingrijpen door de overheid van het importerende land zo voorspelbaar mogelijk te maken. Door de uitvoervergunningen zorgvuldig te administreren en daarover geregeld te rapporteren aan het importerende land kunnen beide landen zien aankomen, wanneer het maximum zal zijn bereikt, zodat exporteurs en importeurs daar niet plotseling door verrast kunnen worden en schade

2) Zie GATT, BISD 22nd Supplement, blz. 30 voor het eerste rapport van het Comité.

3) In 1976 waren dit: EG, Egypte, Finland, Japan, Korea, Mexico en de VS, alsmede een tussen drie landen roulerende zetel. De Zwitserse Wurth fungeerde als voorzitter.

4) GATT, *Activities in 1975*, blz. 45.

5) Zie Vo. 1989/76, Pb. L 219/1.

6) Deze verhoging zal het hoogst zijn voor de lidstaat, waarvoor hij de interne verdeling van de maxima het laagste plafond is vastgesteld.

7) Zie bijv. de overeenkomsten met Macao en Korea, Pb. 1977, L 47. Vooral in de overeenkomst met Korea is de overlegprocedure zeer ver uitgewerkt.

lijden 8). Dan moet de ontwikkeling van de kant van het importerende land natuurlijk ook wel betrekkelijk goed worden gevolgd en bij gebrek aan een administratief apparaat daarvoor wil het daaraan nog wel eens schorten bij de EG-staten.

In enkele gevallen is de bepaling van artikel 8 MVA in een wat extensief geïnterpreteerde vorm teruggekeerd. Was in dat artikel sprake van een behandeling die niet slechter mocht zijn dan die van niet aan het MVA deelnemende staten, de overeenkomsten met Colombia en Brazilië bevatten een clause, waarin een vermeende onbillijke positie ten opzichte van *elke* derde staat tot overleg

kan leiden en tot een verzoek passende maatregelen te nemen 9). Onder meer om geen problemen te krijgen met deze clauses en met artikel 8 MVA was het voor de Gemeenschap noodzakelijk om importbeperkende maatregelen te nemen tegen Taiwanese textielimport. Dit kon niet d.m.v. een overeenkomst, want de EG onderhoudt geen betrekkingen meer met Taiwan, maar moest door autonome maatregelen geschieden. Desondanks is de tot stand gekomen verordening duidelijk gebaseerd op de materiële bepalingen van de later met andere landen gesloten textielakkoorden. De looptijd is ook dezelfde, nl. tot eind 1977. In feite is er sprake van een overeenkomst onder

het MVA, maar dan zonder de gebruikelijke overlegprocedures e.d. 10).

Formele problemen m.b.t. de overeenkomsten

Het moet overigens gezegd worden, dat de Gemeenschap nog heel wat formele problemen heeft moeten overwin-

8) Dit stelsel werd voor het eerst toegepast in een overeenkomst tussen Hong-Kong en de VS onder het Long Term Arrangement on Cotton Textiles, zie K. Dam, op. cit., blz. 310.
9) Zie Pb. 1977, L 47/3 (art. 5).
10) Vo. 1783/75, Pb. 1975, L 182/2.

De vakgroep Economie

van de Subfaculteit Sociale Geografie vraagt voor zo spoedig mogelijk een

wetenschappelijk medewerk(st)er

voor 5/10 of 7/10 van de normale werktijd.

Taak:

- het verrichten van empirisch onderzoek in het raakvlak economie/(sociale)geografie
- het medewerken aan leeronderzoeken in de doctoraalfase
- het medewerken aan het onderwijs in de economie in de pre-kandidaatsfase.

Gedacht wordt aan een econoom/econometrist met algemene economie als hoofdrichting, die ervaring heeft met empirisch onderzoek, hetzij in de doctoraal studie, hetzij daarna. Een keuzevak economische geografie/regionale economie is gewenst. Onderwijservaring en belangstelling voor onderwijsvernieuwing (a-v middelen) strekken tot aanbeveling.

Ook zij, die alleen belangstelling hebben voor empirisch onderzoek, kunnen solliciteren.

Uw sollicitatie, met een uitvoerig curriculum vitae met gedetailleerde informatie over uw studiepakket en een overzicht van eventuele publikaties, kunt u richten aan de Voorzitter van de vakgroep, dr. R. Schöndorff, Jodenbreestraat 23, kamer 2103, Amsterdam, onder nummer 1163-2 bij wie u ook inlichtingen kunt inwinnen. Telefoon 020 - 525 4056 of 020 - 525 4063 en 02159 - 4 16 58 (privé).

Universiteit van Amsterdam

nen, voordat de bilaterale overeenkomsten onder het MVA werkelijk functioneerden. Niet alleen duurde het lang voordat overeenstemming was bereikt, maar ook lag er in vele gevallen een zeer lange tijd tussen de totstandkoming (parafering) en de formele sluiting (ondertekening gevolgd door sluiting bij EG-verordening) van de overeenkomst. Evenals bij de lange duur van het onderhandelingsproces, lag dit enerzijds aan de ingebouwde traagheid van de EG-machinerie (vertalingen moeten gemaakt, vergeleken en goedgekeurd worden in de zes officiële talen en in de taal van de andere partij), anderzijds aan het belang, dat de wederpartij had bij het traineren van de zaak in de hoop zo nog wat ongereguleerde import de EG binnen te brengen.

Om nog enige relatie te behouden tussen het moment van totstandkoming en inwerkingtreding, liet men de overeenkomsten met terugwerkende kracht in werking treden. Zo werd bijv. de overeenkomst met Macao op 27 september 1975 geparafeerd en op 8 februari 1977 officieel gesloten, maar zij trad met terugwerkende kracht op 1 oktober 1975 in werking 11). Het werkelijke effect van die terugwerkende kracht bleef overigens beperkt, want de EG kwam er lange tijd niet toe tussentijds de bepalingen van de overeenkomst autonoom uit te voeren. Pas op 18 januari 1977 kwam een verordening tot stand, waarbij de overeengekomen maxima werden ingevoerd 12). Alleen de verdragssluitende partijen profiteerden zo van de terugwerkende kracht van de overeenkomst, voor zover het de overlegprocedures enz. betrof, maar voor degenen die van de maxima bepaalde gevolgen zouden ondervinden (fabrikanten, importeurs) bleven zij in dit geval ruim een jaar lang een wassen neus. Een soort selectieve terugwerkende kracht dus.

Toegegeven moet worden dat de verantwoordelijke EG-instellingen er in een aantal gevallen wel in zijn geslaagd de overeenkomsten in overeenstemming met hun terugwerkende kracht op redelijke termijn een voorlopige toepassing d.m.v. verordeningen te geven. Zo werden de kwantitatieve beperkingen, die de Gemeenschap in de loop van 1975 autonoom had opgelegd aan Zuidkoreaanse textielimport (o.a. ten einde dat land onder druk te zetten tijdens de onderhandelingen voor de bilaterale overeenkomst) in 1976 geleidelijk in overeenstemming gebracht met het niveau van de op 28 november 1975 geparafeerde overeenkomst, die op 8 februari 1977 formeel werd gesloten 13).

Om tot een juiste voorlopige toepassing van een later met terugwerkende kracht te sluiten overeenkomst te komen, moeten de materiële bepalingen van de verordening uiteraard identiek zijn aan die overeenkomst. Een curieuze uitzondering vormt de verordening waarbij de textiel-overeenkomst met

Hong-Kong voorlopig werd toegepast: de daarin genoemde maxima zijn voor 1976 enigszins lager dan de overeenkomstige maxima genoemd in de overeenkomst 14). Hoewel deze afwijking van de overeenkomst in de overwegingen van de verordening wel wordt gemotiveerd, blijft het, daar de overeenkomst terugwerkende kracht had tot vóór de datum van de verordening, in feite een eenzijdige verdragswijziging. De hele procedure, waarbij overeenkomsten die (formeel) nog niet gesloten zijn, al vast door eenzijdige wettelijke maatregelen worden uitgevoerd, doet trouwens wat geforceerd en merkwaardig aan.

Men kan zich afvragen of dit nu ook niet een beetje komt door gebrek aan parlementaire controle. Zoals bekend, heeft het Europese Parlement geen goedkeuringsrecht van door de Gemeenschappen gesloten internationale overeenkomsten. Bij het sluiten van handelsakkoorden op basis van artikel 113 EG-verdrag, zoals bij deze textielakkoorden het geval was, behoeft het EP formeel zelfs niet te worden gehoord, al vindt vaak wel informele raadpleging

Deze rubriek wordt verzorgd door het Europa Instituut van de Rijksuniversiteit Leiden

via de betreffende parlementaire commissie plaats. Ook over de verordeningen voor voorlopige toepassing van de akkoorden behoeft het Parlement niet te worden gehoord, omdat zij ook op artikel 113 zijn gebaseerd alsmede op een andere verordening, die geen raadpleging van het EP voorschrijft 15). Hoewel men niet zeker kan weten of er geen informele raadpleging van het EP heeft plaatsgevonden, vraagt men zich toch af of zulke excessen m.b.t. de tenuitvoerlegging van internationale overeenkomsten niet voorkomen zouden kunnen worden door een regeling, waarbij het EP telkens binnen een bepaalde termijn na het tot stand komen van een overeenkomst deze voor advies krijgt voorgelegd.

Praktische problemen m.b.t. de overeenkomsten 16)

Tijdens de laatste „major review” van het MVA in de zitting van het Textielcomité in december 1976 heeft de EG-vertegenwoordiger een aantal praktische problemen van het MVA en de daaronder gesloten akkoorden eens op een rijtje gezet.

Het eerste probleem is, dat de algemene regels m.b.t. het referentieniveau voor de beperkingen en het jaarlijks groeipercentage van ten minste 6 tot „perverse en unfair” resultaten kunnen leiden, als er geen rekening wordt gehouden met de mate waarin de markt

al is gepenetreerd. Hoe hoger de penetratiegraad van de markt, hoe sneller de groei van de import. Als dan bovendien nog, zoals in de EG, de consumptie stagneert, kan de binnenlandse productie binnen korte tijd sterk afnemen. De Commissie speelt daarom met het idee, dat het groeipercentage bij een eventuele herziening van het MVA omgekeerd evenredig aan de penetratiegraad zou moeten worden vastgesteld.

Een tweede probleem bestaat erin, dat het bilaterale en selectieve karakter van de overeenkomsten ex artikel 4 van het MVA onvoldoende rekening houdt met het cumulatieve effect van veelsoortige textielimport uit al die landen te zamen. Bovendien dreigen de bilaterale overeenkomsten eventuele nieuwkomers van de EG-markt uit te sluiten. Om nu twee vliegen in een klap te slaan overwegen sommige lidstaten en de Commissie, dat de Gemeenschap zou voorstellen, dat in de toekomst onder het MVA „globale” plafonds zouden moeten kunnen worden ingesteld, d.w.z. één plafond voor een bepaalde categorie textiel uit alle exporterende landen. Dit kan echter ook het averechte gevolg hebben, dat de „nieuwkomers” helemaal van de Europese markt worden gedrukt door zulke „routiniers” als Hong-Kong en Korea. Vandaar dat men nog aarzelt over de „globale” plafonds, maar in elk geval zou men erkenning wensen voor het cumulatief effect als motivering voor vrijwaringsmaatregelen 17).

Ten derde wordt op dit moment in het MVA alleen het volume van de import erkend als oorzaak van marktontwrichting, terwijl in de praktijk is gebleken dat de prijs minstens zo belangrijk is. Ook dit zou bij een herziening van het MVA moeten worden erkend.

Voorts zou de Gemeenschap iets willen doen aan het rekken van de onderhandelingen door exporterende landen met het oogmerk ondertussen hun importpositie voor de vaststelling van het basisniveau in de referentieperiode te verbeteren. Bovendien zou de verhouding

11) Zie Vo. 300/77, Pb. L 47/11 (art. 13).

12) Vo. 116/77, Pb. L 19/14. Deze kwam drie weken vóór de formele sluiting van de overeenkomst tot stand.

13) De autonome beperkingen waren voorgelegd in een groot aantal verordeningen gebaseerd op Vo. 1439/74, Pb. L 159/1 en genoemd in Vo. 3351/75, Pb. L 330/22, waarbij de eerste aanpassing aan de overeenkomst plaatsvond. Zie verder Vo. 277/76, Pb. L 36/1 en Vo. 2474/76, Pb. L 282/1, welke laatste de eigenlijke verordening van voorlopige toepassing is.

14) Vgl. de bijlagen van Vo. 495/76, Pb. L 59/4 met die van Vo. 903/76, Pb. L 108/1.

15) Dit is Vo. 1471/70, Pb. L 164/41.

16) De informatie in deze en de volgende sectie verwerkt is grotendeels afkomstig uit: *Communautés Européennes*, Lettre d'information du bureau de Genève en recente nummers van *Agency Europe*.

17) Voor zeer recent opgekomen aarzelingen m.b.t. de „globale” plafonds, zie *Europe* No. 2176, blz. 9.

tussen de algemene vrijwaringsclausule (art. XIX) van het GATT en het MVA, dat zijn eigen vrijwaringsclausule kent, moeten worden opgehelderd 18).

Ten slotte heeft de EG m.n. met India een geschil over wat door de huisindustrie vervaardigde produkten van handgeweven stoffen zijn. Kan men nog van huisindustrie spreken als er met elektrische naaimachines wordt gewerkt? Een algemene definitie van huisindustrie lijkt gewenst.

Uitgangsposities voor de komende onderhandelingen

De VS die een veel geringer deel van

de groei in de wereld-textielexport absorberen dan de Gemeenschap, terwijl bovendien de binnenlandse vraag in tegenstelling tot die van de EG nog enigszins blijft toenemen, kunnen het zich veroorloven zich voor verlenging van het MVA zonder meer uit te spreken. De exporterende ontwikkelingslanden willen op zijn minst een verlenging, maar als er gaat worden veranderd in het MVA zal het huns inziens een verandering moeten zijn die de markten van de ontwikkelde landen verder voor hen opent. De Commissie en de meeste lidstaten van de EG waren op basis van de boven uiteengezette problemen tot dusverre van mening, dat naar een herziening van het MVA zou moeten

worden gestreefd, waarbij aan de voorwaarde dat de groei van de import *ordelijk* zou moeten zijn minstens zoveel gewicht zou toekomen als aan de groei zelf. Nederland dacht bijv. aan de inbouw van een z.g. recessie-clausule, waarbij de mate waarin het aantal arbeidsplaatsen in de textielindustrie in het importerende land terugloopt het voornaamste criterium zou moeten zijn 19). De Duitsers tenderen binnen de EG het meest naar het Amerikaanse standpunt; zij zien op zijn hoogst een soort „herinterpretatie” van bepaalde clausules

18) Vlg. art. 1.6 MVA, dat uitdrukkelijk bepaalt dat het GATT onverlet blijft.
19) Zie Kamerstuk 14 100 XIII, nr. 12.

DE AFDELING BESTUURLIJKE EN JURIDISCHE ZAKEN DER GEMEENTESECRETARIE vraagt een

plaatsvervangend hoofd

van het bureau documentatie en bibliotheek

Dit Bureau, dat een 20-tal medewerkers telt, en een bibliotheek-, documentatie- en literatuuronderzoektaak heeft, vervult een informatieve functie ten behoeve van het bestuurlijk en het ambtelijk apparaat. De informatievoorziening, die snel, doeltreffend en overzichtelijk dient te geschieden, heeft betrekking op alle aandachtsgebieden van het bestuursbeleid, zowel op korte als op lange termijn, en richt zich vooral op de ontwikkeling van de moderne stedelijke samenleving in al zijn facetten en de plaats van de burger daarin.

De te benoemen functionaris dient te voldoen aan de volgende eisen:

- opleiding op academisch of daarmee gelijk te stellen niveau, liefst van bestuurlijk-organisatorisch gericht karakter;
- specialistische vorming in documentatietechniek en literatuuronderzoek, bij voorkeur bezit van diploma C der „Gemeenschappelijke Opleiding”;
- algemene kennis van en inzicht in de bestuursproblematiek van een grote stad;
- goede organisatorische en leidinggevende capaciteiten;
- duidelijk service gerichte instelling gepaard aan vlot, dynamisch omschakelingsvermogen, zowel in de zakelijke als in de contactuele sfeer.

Deze functie zal gehonoreerd worden volgens een salarisschaal waarvan het maximum - afhankelijk van bekwaamheid en ervaring - f 3.850,— dan wel f 4.500,— per maand bedraagt.

De secundaire arbeidsvoorwaarden van de gemeente zijn van toepassing.

Nadere inlichtingen worden gaarne verstrekt door het Hoofd van het Bureau Documentatie en Bibliotheek, de heer M. C. Scheers, telefoon 070-624121, toestel 2066.

Van gegadigden wordt bereidheid tot medewerking aan een psychologisch onderzoek verwacht. Het resultaat hiervan wordt - zo mogelijk direct na afloop - door de psycholoog met de sollicitant besproken. Rapport zal slechts worden uitgebracht na toestemming van de kandidaat.

Sollicitaties onder No. P.V. 636 binnen 14 dagen zenden aan de Directeur van het Gemeentelijk Bureau voor Personeelsvoorziening, Burgemeester de Monchyplein 10, 's-Gravenhage.

Gemeente 's-Gravenhage

van het bestaande akkoord in het verschieft.

Gezien de krachtsverhouding zal een werkelijke herziening uitermate moeilijk, zo niet onmogelijk zijn. Na een gesprek tussen de commissaris voor externe betrekkingen, Haferkamp, en de secretaris-generaal van het GATT, Long, lijkt ook de Commissie hiervan door-drongen en dientengevolge meer naar het Duitse standpunt te gaan overhellen. Zij die menen — maar dat zullen er nog maar weinig zijn — dat het MVA tot een protectionistisch instrument kan worden omgesmeed, kunnen dat wel vergeten. Dat is ook gezien de duidelijke ontwikkelingsoriëntatie, die spreekt uit artikel 6 van het huidige MVA, niet reëel. Bovendien liggen de grootste problemen, met name voor de Nederlandse textiel, wellicht helemaal niet primair in de ontwikkelingslanden. In 1974 kwam slechts 12,5% van de textielimport in Nederland uit ontwikkelingslanden waarmee potentieel een zelfbeperkingsovereenkomst onder het MVA zou kunnen worden gesloten. Maar liefst 74% kwam

uit andere EG-landen 20) en daarvoor kan men de grenzen niet sluiten. Deze verhouding zal inmiddels wel anders liggen, maar toch lijkt het de beste weg de Gemeenschap te stimuleren de hand in eigen boezem te steken. Na de verlenging van het MVA zal de EG aanmerkelijk sneller en slagvaardiger moeten onderhandelen met de exporterende landen dan de afgelopen jaren het geval is geweest. Dit kan alleen worden bereikt door de Commissie een volmacht te geven voor deze onderhandelingen, zodat ruggespraak met de lidstaten niet voortdurend nodig is. Ook en vooral zal de Gemeenschap echter tot de ontwikkeling van een gemeenschappelijk intern industrieel beleid in de textielsector moeten komen 21).

P. J. Kuypers

20) Deze cijfers uit Kamerstuk 13 982, Nr. 1.
21) Dit is wat wordt voorgestaan door de Nederlandse Europarlementariërs Van der Gun en Van der Hek in hun motie EP doc. 497/76.

Prof. Dr. W. Albeda: Participatie, arbeid en maatschappij. Samsom BV, Alphen aan den Rijn/Brussel, 1976, 186 blz.

Dit boek gaat over participatie in het sociaal-economische gebeuren. De gedachten die Prof. Albeda erin ontvouwt, lanceerde hij voor een groot deel eerder tijdens twee studieweken in 1972 te Caracas, georganiseerd door de Latijns-Amerikaanse christen-democratische partijen, en in een aantal artikelen over participatie in o.a. *ESB*. Toch is het boek geen bundeling van artikelen; de eerder verschenen artikelen zijn grondig omgewerkt tot een nieuwe eenheid, schrijft de auteur terecht in zijn voorwoord.

Waarom schreef Albeda dit boek over participatie? Het antwoord staat op blz. 35: „Wie er langer over nadenkt kan zich niet onttrekken aan de overtuiging, dat de grote en kleinere organisaties, die onze samenleving doen functioneren geen toekomst hebben, wanneer wij geen effectieve vormen van participatie weten te vinden om deze organisaties levend te houden. Vanuit deze overtuiging is dit boek geschreven”. Participatie is overigens geen begrip dat in één korte zin duidelijk is te omschrijven. Ze komt voort uit de wens tot beïnvloeding van onderop en uit het streven naar mobilisatie van grote aantallen mensen voor door een elite bedachte doelstellingen.

Daarom heeft ze een aantal dimensies. Albeda bespreekt de intensiteit, de reikwijdte en de afstand ervan. Het niet voldoende in beschouwing nemen van die dimensies kan participatie tot een schijn-democratie maken, die weinig meer met participatie te maken heeft. Het vorenstaande wordt behandeld in hoofdstuk 1. In vogelvlucht gaat Albeda daarbij in op de wijzigingen in de manier van participeren vanaf de jaren vijftig.

In hoofdstuk 2 behandelt Prof. Albeda de ontwikkeling van de medezeggenschap in een aantal landen. Aan die behandeling gaat een paragraaf vooraf waarin wordt uiteengezet dat de onderneming een politieke organisatie is.

Hoofdstuk 3 handelt over een zeer actueel onderwerp: de ondernemingsraden. De systemen in Frankrijk, Duitsland, Italië en Nederland worden met elkaar vergeleken. Uiteraard is een paragraaf gewijd aan de personeelsraad, die niet tot taak heeft de behartiging van ondernemingsbelangen, maar louter aan personeelsbelangen denkt. In dat geval vormt de personeelsraad de top voor het z.g. vakbondswerk. Albeda is tegen de personeelsraad. Hij is ook tegen een vorm van besluitvorming die is afgeleid

uit de relatie tussen regering en parlement omdat de organisatie van de onderneming niet zonder meer met die van de staat mag worden vergeleken. Mij spreekt die reden niet aan. De voorgestelde wijziging van de Wet op de ondernemingsraad vindt Albeda niet de beste vorm van medezeggenschap. De opstelling van de FNV die er nog niet van wil uitgaan dat ondernemingsraad en directie t.a.v. ondernemingsbeslissingen een gemeenschappelijk belang dienen, wordt dus afgewezen. Albeda vindt het positief dat met dit wetsontwerp weer een klein stapje is gedaan naar meer inspraak voor de werknemer. Negatief vindt hij, dat elke verdere stap het onderliggende conflict tussen kapitaal en arbeid weer oprakelt.

Aan de manier waarop de vakbeweging participatie mogelijk maakt, bevestigt Prof. Albeda het volgende hoofdstuk. Centraal staan daarbij de onderhandelingen over lonen en andere arbeidsvoorwaarden. Onlangservaarden we dat die onderhandelingen tot stakingen kunnen leiden. Het lijkt er bij stakingen op dat de vakbeweging een overdreven aandacht heeft voor inkomensvorming. Volgens de auteur komt dat door de wijze waarop het inkomensprobleem zich pleegt op te dringen. De staking zou echter een achterliggende oorzaak kunnen hebben: „De stakingsbereidheid vormt de expressie van de frustratie, opgedaan in een maatschappij, die voortdurend oproept tot participatie, maar slechts zelden de concrete kans tot daadwerkelijke participatie geeft”. Niettemin bemoeilijkt staken een verdere realisatie van participatie, aldus Albeda. Wat betreft de interne participatie pleit hij voor een „positieve distantie” van de vakbeweging. Hierdoor werkt ze positief mee aan de toekomst van de onderneming.

In hoofdstuk 5 behandelt Prof. Albeda participatie en economische orde. De maatschappij wordt steeds meer post-industrieel. De orde zal volgens Albeda evenwel gemengd blijven. Zowel planning als prijsvorming via het prijsmechanisme zullen erin voorkomen. De economische orde wordt er volgens de auteur niet eenvoudiger op. Enerzijds groeit er een mondigheid bij de burgers, anderzijds wordt het vanwege de ingewikkeldheid van het economische leven steeds moeilijker de beslissingen van onderop te beïnvloeden. De therapie vindt Albeda een sociaal-economische planning met partieel bindende plannen voor de lange termijn (bijv. voor energievoorziening en woningbouw) en indicatieve planning op de middellange termijn. Vervolgens wordt nagegaan of er vormen van democratische planning bestaan. Deze bestaan, maar zijn problematischer dan bij vrije prijsvorming omdat vooral bij planning blijkt dat democratie moet concurreren met de andere eisen die aan de productiehuishouding worden gesteld.

Hiermee zijn wij aangeland bij hoofdstuk 6: Conflict en participatie. In de huidige pluralistische maatschappij is het conflict onvermijdelijk. Niet dat Albeda voor het conflict kiest. De harmonie is hem liever, maar een consequente harmoniebenadering vindt hij een oppervlakkig optimisme, terwijl z.i. een consequente conflictbenadering utopistisch is. Albeda is van mening dat het conflict wel moet worden geregeld. Daarom kiest hij voor een nieuw College van Rijksbemiddelaars, met een neutraal bemiddelende rol omdat bemiddeling z.i. de partijen bij elkaar kan brengen. Het is jammer dat het recente arbeidsconflict deze mening niet heeft bevestigd, waarmee overigens nog niet is bewezen dat ze moet worden verworpen.

De laatste jaren is de samenleving naast de reeds beschreven veranderingen geconfronteerd met dreigende schaarsten aan grondstoffen en met vervuiling van het milieu. Prof. Albeda wijst wat dit betreft op Heilbroners (niet Heilbronner, zoals er steeds in het boek staat) visie dat deze problemen onoplosbaar zijn via de normale democratische procedures. Hij vindt deze vrees realistisch, maar ze hoeft niet bewaarheid te worden. Albeda pleit voor een mogelijke oplossing met een verregaande vorm van participatie en zelfbeheersing van

alle participerende burgers en organisaties.

Participatie, arbeid en maatschappij is een vlot leesbaar boek. Prof. Albeda zette, althans voor mij, op uitnemende wijze de huidige problemen der democratisering binnen het bedrijfsleven uiteen. Wat mij vooral in het boek aanspreekt, al ben ik het niet met alles eens, is de constructieve poging, de huidige problemen in de arbeidsverhoudingen te analyseren en tot een oplossing te brengen. Velen, in ieder geval de harmonie- en conflictdenker, zullen Albeda's oplossingen afwijzen als te ingewikkeld of te optimistisch. Mij spreekt die poging juist aan, want de maatschappij is ingewikkeld en wordt steeds ingewikkelder. Wij moeten respect opbrengen voor hen, waaronder Albeda, die niet in simpele vaagheden vervallen.

Tot slot een opmerking over de lay-out van het boek. Ik kan niet begrijpen waarom uitgeverij Samsom haar lezers dwars blijft zitten, door de noten hoofdstuksgewijs achterin het boek af te drukken, in plaats van op de bladzijde waar zij horen. Ik schreef dit vaker over boeken van Samsom en ik ga er mee door totdat mijn boodschap begrepen wordt.

L.H.

D. J. Poirier: The economics of structural change. North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1976, 206 blz., f. 70.

Dit, in de serie „Contributions to economic analysis” uitgekomen boek geeft een beschrijving van de mogelijkheden van het gebruik van „spline” functies in econometrische modellen die structurele veranderingen beschrijven. „Spline” functie is een wiskundig begrip, geïntroduceerd in 1946, sinds de jaren zestig op grote schaal toegepast als benaderingsfunctie in de vliegtuigbouw, de scheepsbouw en de autoindustrie en later ook in de economie. Ruwweg gezegd is een „spline” functie, gedefinieerd op een interval $[a,b]$, een samenstel van veeltermen, gedefinieerd op deelintervallen van het interval $[a,b]$, waarbij de veeltermen zodanig gekozen zijn dat zij op de knooppunten glad aansluiten. Verschillende vormen van „spline” functies worden in het boek behandeld, waarna zij bij diverse economische modellen als benaderingsfunctie worden toegepast.

Bij economische modellen die structurele veranderingen beschrijven wordt veel gebruik gemaakt van dummy variabelen, met name als het verschijnsel dat de verandering veroorzaakt kwalitatief van aard is. Het gebruik van „spline” functies kan als alternatief dienen, met name in die gevallen waarin de verandering niet schoksgewijs, maar geleidelijk verloopt. Aan structurele veranderingen wordt in dit boek een

brede interpretatie gegeven: „Structural change will be said to occur whenever the parameters in an economic model change a „small” number of times in response to forces within or outside the model”, aldus de auteur op blz. 1.

Het is een helder geschreven boek, gebaseerd op eerder verschenen werk van de auteur, aangevuld met resultaten van werk van anderen op dit gebied. De belangrijkste in dit boek behandelde onderwerpen zijn: Cobb-Douglas splines, spline lags, spline regression model en spline loss functions.

De titel van dit boek suggereert eigenlijk meer dan de inhoud biedt. De ondertitel „With special emphasis on spline functions” geeft de inhoud beter

weer. Eenzelfde kritiek geldt voor de titel van hoofdstuk 6: „Spline lags: why the almon lag has gone to pieces”. Deze titel wordt niet waargemaakt, de auteur is niet overtuigd in zijn bewering dat het toepassen van „splines” betere resultaten geeft dan de methode van Almon. Daarmee is dan ook mijn enige kritiek tegen het boek omlind: de auteur suggereert dat de benaderingsmethode op basis van „spline” functies beter is dan alle andere benaderingsmethoden, een suggestie die hij niet kan waarmaken.

Overigens mag ik concluderen dat dit boek een waardevolle aanvulling levert op econometrische technieken.

B. S. van der Laan

Ir. J. Johansen, Drs. H. J. Kloeze, Drs. H. van Leeuwen, Drs. P. A. M. Meeuwisse, A. Molenkamp, Mr. J. C. Reuder, Drs. F. W. J. Roelofs: Management van morgen. Stenfert Kroese BV, Leiden, 1976, 194 blz., f. 29,50.

Deze publikatie is tot stand gekomen in het kader van de tweejarige post-academische opleiding van de Stichting Interacademiale Opleiding Organisatiekunde tot organisatiekundige. De bedoeling van het boek is het stimuleren van het denkproces over de management-functie, het management-proces en de persoon van de manager in de toekomst.

Prof. Dr. C. de Galan, Prof. Dr. H. O. Goldschmidt, Prof. Dr. J. P. Kuiper, Prof. Dr. A. L. Mok, Prof. Mr. P. Zonderland: Vijf pre-adviezen over tijdelijk werk. Uitgave ter gelegenheid van het 3e lustrum van de Algemene Bond Uitzendbureaus, Amsterdam, 1976, 106 blz.

Ter gelegenheid van het derde lustrum heeft de Algemene Bond Uitzendbureaus aan vijf hoogleraren gevraagd hun visie te geven op tijdelijk werk. Zij hebben dit gedaan vanuit respectievelijk sociaal-economisch, sociologisch, juridisch en gezondheidskundig standpunt. Het pre-advies vanuit bedrijfseconomisch gezichtspunt kwam niet tijdig gereed.

(I.M.)

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL ROTTERDAM B.V.

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Korte Hoogstraat 11-13, Rotterdam
Postbus 21333, tel. (010) 33 26 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

**Congres coördinatie wetgeving
onroerend goed**

Het Instituut voor Bouwrecht, het Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting, het Instituut voor Bestuurswetenschappen, de Vereniging voor Administratief Recht, de Vereniging voor Agrarisch Recht, de Vereniging voor Bouwrecht en de Nederlandse Vereniging voor Geodesie organiseren een congres over de betekenis van de coördinatie van de administratieve wetgeving inzake onroerend goed op donderdag 21 april 1977 in de Prins Willem Alexanderzaal van het Nederlands Congresgebouw te 's-Gravenhage.

Kosten van deelname: f. 25. Lunch f. 12,50. Bestelling congresstukken: Instituut voor Bouwrecht. Aanvang: 10.00 uur. Inlichtingen en aanmelding: Instituut voor Bouwrecht, Wassenaarseweg 23, 's-Gravenhage, tel. (070) 26 46 31.

NIBE-jaardag 1977

Het Nederlands Instituut voor het Bank- en Effectenbedrijf organiseert op zaterdag 16 april 1977 in Hotel Okura Amsterdam haar jaardag met als onderwerp: het functioneren van de Nederlandse geldmarkt. De pre-adviseurs voor de NIBE-jaardag zijn: Drs. H. Th. M. Bevers, Ministerie van Financiën, over: „de structuur van de geldmarkt en de invloed van de Schatkist op de geld-

markt”; Drs. P. C. Timmerman, De Nederlandsche Bank NV, over: „het interventiebeleid van de Nederlandsche Bank in de geldmarkt”; J. Ch. Estourgie, Nederlandse Credietbank NV, over: „de betekenis van de euromarkt voor de Nederlandse geldmarkt”. De co-referenten zijn in volgorde van de hierboven genoemde onderwerpen: Prof. Dr. C. J. Rijnvos, Erasmus Universiteit Rotterdam; Mr. O. Vogelenzang, Amsterdam-Rotterdam Bank NV; T. van Dort, Bank Morgan Labouchère NV. De jaardag en de forumdiscussie zullen onder leiding staan van Dr. A. Batenburg, Algemene Bank Nederland NV.

Aanvang: 9.30 uur. Inlichtingen en pre-advies à f. 10: NIBE, Herengracht 136, Amsterdam, tel.: (020) 25 34 24.

MINISTERIE VAN DEFENSIE

De Raad van Gouverneur en Assessoren van de Koninklijke Militaire Academie te Breda maakt bekend dat bij de AFDELING ADMINISTRATIEVE EN ECONOMISCHE STUDIE per 1 september 1977 een vacature bestaat voor

GEWOON HOOGLERAAR c.q. LECTOR in de BEDRIJFSECONOMIE (mnl./vrl.)

De te benoemen functionaris zal belast worden met het organiseren van en het geven van onderwijs in de verschillende fasen van de studie; met name voor (adspirant-)officieren die te zijner tijd te werk zullen worden gesteld binnen het functiegebied Financiën en Economie.

Voor een aantal van deze officieren vormt dit onderwijs de basis voor een latere voltooiing van de studie tot registeraccountant.

De te benoemen functionaris zal tevens worden belast met het doen van wetenschappelijk onderzoek. Hij/zij zal nauw moeten samenwerken met medewerkers, uit eigen en andere disciplines, waarbij in het bijzonder gedacht moet worden aan projecten op het terrein van (militair) management.

De te benoemen functionaris zal in staat en bereid moeten zijn bijdragen te leveren aan het bestuur van de Koninklijke Militaire Academie in het algemeen en aan de Afdeling Administratieve en Economische Studie in het bijzonder, een en ander binnen het raam van de huidige en de in ontwikkeling zijnde structuren.

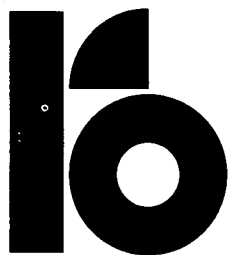
Voor de vervulling van de vacature wordt in de eerste plaats gedacht aan een wetenschappelijk gevormd bedrijfseconoom — danwel een registeraccountant — met onderwijs- en/of onderzoekervaring en bij voorkeur ook met bestuurlijke ervaring. Daarenboven dienen kandidaten te beschikken over een gedegen kennis van en ervaring op één of meerdere van de hierna vermelde vakgebieden, te weten algemene en interne organisatie, administratieve organisatie; administratieve controle en administratieve automatisering. Kennis van de filosofie en de inhoud van de accountantsstudie en van de daaruit voortvloeiende opleidingseisen wordt noodzakelijk geacht.

De mogelijkheid bestaat dat de te benoemen functionaris voor een beperkt gedeelte van de werktijd in contact blijft met de praktijk binnen zijn vakgebied.

Zij die nadere inlichtingen over de vacature wensen te ontvangen kunnen zich wenden tot de Voorzitter van de benoemingscommissie, Lector J. C. Hoogheid, R.A. (telefoon 076-655786.)

Aan hen die voor deze functie in aanmerking wensen te komen, alsmede aan degenen die op mogelijke kandidaten de aandacht willen vestigen, wordt verzocht zich zo spoedig mogelijk doch uiterlijk binnen één maand na het verschijnen van deze advertentie schriftelijk te wenden tot de Voorzitter van de benoemingscommissie, per adres Kasteelplein 10, Breda.

Sollicitaties en aanbevelingen zullen vertrouwelijk worden behandeld. Medezending van curriculum vitae en een lijst van publicaties wordt op hoge prijs gesteld.

de rijksoverheid vraagt

econoom (mnl./vrl.) vac. nr. 7-0739/0936

voor het Ministerie van Financiën

t.b.v. de Directie Begrotingszaken, Afdeling Begrotingsvoorbereiding

De afdeling is belast met het algemene begrotingsbeleid van het Rijk, waarbij vraagstukken van macro-economische en comptabel-juridische aard mede aan de orde komen. I.h.b. de voorbereiding van de Rijksbegroting en het begrotingsbeleid voor de middellange termijn, opstellen van de miljoenennota, rapporteren over de uitvoering van de Rijksbegroting en de zorg voor de budgettaire comptabele voorschriften.

Vereist: doctoraal examen economie; kennis van de algemene (macro-)economische problematiek; ervaring op het gebied van de overheidsfinanciën en redactionele ervaring.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 5217,- per maand.

stafmedewerkers (mnl./vrl.) vac. nr. 7-0804/0936

voor het Ministerie van Sociale Zaken

t.b.v. het Stafbureau Centrale Afdeling Financiële Zaken

Taak: voorbereiden en opstellen van prestatiebegrotingen, waarin een beeld wordt gegeven van de productie en de daarmee verbonden bedrijfseconomische kosten. Deze prestatiebegrotingen gelden als toelichting op de autorisatiebegroting. Bewaken en toetsen van een op te stellen systeem van prestatiebegrotingen; doen van aanbevelingen voor het bevorderen van de doelmatigheid bij de uitvoering van dit beleid.

Vereist: doctoraal examen economie, bedrijfseconomische richting. Ervaring bij de overheid.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 5217,- per maand.

econometrist/ econoom (mnl./vrl.) vac. nr. 7-0691/0936

voor het Ministerie van Financiën

t.b.v. de Directie Binnenlands Geldwezen, Afdeling Nationale Monetaire Zaken

Taak: de beleidsmedewerk(st)er zal werkzaam zijn bij het in oprichting zijnde bureau Financiële Analyse en Planning dat o.m. tot taak heeft het verrichten van prognoses t.b.v. het monetaire en kapitaalmarktbeleid, het doen van kwantitatieve analyses m.b.t. de financiële sector, en het analyseren van relaties tussen de monetaire en de reële sector. Hij/zij zal worden ingeschakeld bij het kwantitatief onderzoek. Hierbij zijn computerfaciliteiten voorhanden.

Vereist: doctoraal examen econometrie of kwantitatief ingesteld econoom, met aantoonbare belangstelling voor monetaire economie.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 4501,- per maand.

econoom/ jurist (mnl./vrl.) vac. nr. 7-0692/0936

voor het Ministerie van Financiën

t.b.v. de Directie Binnenlands Geldwezen, Bureau Beurs- en Effectenwezen

Taak: behandelen van institutionele en ordeningsvraagstukken m.b.t. financiële deelmarkten en het kapitaalverkeer, alsmede internationaal overleg hierover; nationale en internationale aangelegenheden betreffende de Beurswet en het effectenwezen.

Vereist: doctoraal examen economie/rechten.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 4501,- per maand.